

FRANCISCANESSEN in Zuidoost-Brabant

Ad Maas Leende

1. Een erfenis van Dominicus

Op de Achelse kluis is onlangs het omvangrijke en vrijwel complete archief teruggevonden van het Achelse vrouwenklooster Catharinadal. Het omvat de originele archiefstukken vanaf de stichting en de start van het klooster in 1432 tot aan de tijd van de Franse overheersing (1798) toen de zusters door de Fransen verdreven werden. Het archief raakte toen verspreid. Het was bij insiders bekend dat pater Dominicus de Jong zich bezig hield – al vanaf 1949- met het opsporen en bestuderen van dit archief. In 1963 publiceerde hij al een inventaris van het archief ; de technische uitvoering van dit archiefwerk vond plaats door de archivariissen J. Broeders en H. Essink uit Den Bosch. Dominicus was de inspirator en aanjager van dit project. Ook was hij van plan om het archief zo volledig gekopieerd op de Achelse Kluis te krijgen. Maar klaarblijkelijk streefde hij een hoger doel na: alle originele stukken op één plaats bij elkaar. En dat gaat nu inderdaad gebeuren.

In 1989 overleed Dominicus. Niet zo lang geleden is zijn historische documentatie en zijn studiemateriaal overdragen aan de Geschiedkundige Kring van Hamont. Zijn beroemde doodsprentjesverzameling is op de Kluis gebleven en is te raadplegen in de abdij via leden van de Heemkundekring Achel. Er was echter ook nog een Dominicus-brandkast in het klooster. Monniken van de Achelse Kluis en vrienden en kennissen van Dominicus veronderstelden dat er manuscripten van artikelen en boeken in konden zitten , onder meer wellicht over Catharinadal. Tien jaar na de dood van Dominicus de Jong groeide de wens om de brandkast te openen, maar de sleutel van de kast was zoekgeraakt en de code was vergeten. Op vele manieren werd geprobeerd de code te reconstrueren , maar deze pogingen haalden niets uit. In opdracht van abt Marc Galant werd door een Nederlandse slotenmaker het slot van de brandkast gedemonteerd en kwam het archief van Catharinadal te voorschijn: 119 bundels in zeer goede staat. Dat het een Nederlandse slotenmaker was, zeggen de Belgen er steeds bij; de gewenste expertise hebben ze in België kennelijk niet.

Op het eerste gezicht werd al duidelijk dat Dominicus in de aan zichzelf gestelde opdracht buitengewoon goed was geslaagd. De inhoud van het archief werd getaxeerd door de Hamontse historicus Luc van der Sijpe, die met leden van de geschiedkundige kring in Hamont van alle documenten kopieën maakte. Onlangs is het complete originele archief op verzoek van de abdij overgedragen aan het Rijksarchief in Hasselt, inderdaad een voortreffelijke plaats. In fotokopie is het te bestuderen in de uitstekend ingerichte heemkamer van de Geschied- en Heemkundige Kring “ De Goede Stede van Hamont”, achter het gemeentehuis in Hamont. Het archief is ook voor de geschiedenis van onze regio van grote betekenis, omdat het archief de vroegste lotgevallen weergeeft van de orde van de Franciscanessen. Vooral voor de geschiedenis van Dommelen is hiermee een nieuwe bron toegankelijk geworden die tot veel onderzoek en studie kan leiden.

Hoe heeft Dominicus dit archief bijeen kunnen krijgen in de Kluis van Achel? De stukken van Catharinadal waren afkomstig uit het pastorie-archief van Achel, het pastorie-archief van Moergestel (een archief dat in het Rijksarchief in Den Bosch terecht kwam), een aantal stukken uit het archief van de Paters Capucijnen in Den Bosch , enkele stukken uit het archief van het Franciscanessenklooster in Oirschot, en een stuk uit het pastorie-Archief van Eersel. Het ontbrekende materiaal bevindt zich waarschijnlijk onder meer in het archief van de voormalige gemeente Achel. Het archief was ooit grotendeels in Nederland aanwezig en het zou voor de hand gelegen hebben dat het in het bisschoppelijk archief of in het Rijksarchief in Den Bosch zo volledig mogelijk bewaard zou zijn. In de Bibliografie van Hamont en Achel (1985) las ik ergens dat in de zomer van 1890 pastoor J. J. Vossen van Achel via pastoor J.B. Essens van Leende het “nonnenarchief” van de pastorie van Moergestel in bezit kreeg. Het omvatte toen: 25 perkamenten, 37 kleine papieren, 45 papieren over

geestelijke zaken, 65 papieren over financiële zaken en 54 over relaties met de wereldlijke overheden. Kennelijk is dit archief later in Den Bosch terechtgekomen waar Dominicus de Jong het weer “in beslag genomen” zal hebben. Waarschijnlijk wist hij zo de originele Moergestelse verzameling (veruit het grootste gedeelte van het archief) te bemachtigen en deze eerste klap bleek heel wat meer waard dan een daalder. Dominicus heeft - zo blijkt nu - nog een prestatie toegevoegd aan zijn historisch onderzoek, dat voortreffelijke publicaties opleverde onder meer over de grenskerken en over de Achelse kluis. Van het archief van Catharinadal gaf hij in de periode 1949 – 1957 de Rekenboeken uit die betrekking hebben op de periode 1700 – 1750. Tot een officiële boekuitgave kwam het niet maar het manuscript is bewaard gebleven. Het zal ongetwijfeld in verder onderzoek betrokken worden.

2. Catharinadal in Achel

Alles bijeen is er over het klooster Catharinadal in Achel nog niet veel geschreven, maar de recente vondst van het vrijwel complete archief met de originele stukken uit de periode 1432 – 1795 zal daar verandering in brengen. In het boekwerkje “Honderd eeuwen Achel” schreef A. Claassen over de Tomp (“onze oudste burcht”) en de burcht van Grevenbroek (daar waar Warmbeek en de Vliet samenvloeiden), over de kerk van Monulphus en Gondulphus al genoemd in een pauselijke bul van 1139) en ook over het voormalige klooster Catharinadal. Maar over het klooster wel erg weinig. Het klooster zou gesticht zijn door de heer van Grevenbroek en het had stichtingen in Dommelen en in Arendonk. Het klooster was geheel afgesloten door een muur en omgeven door een gracht. De zuster hielden er school en hadden ook een kostschool. Ze werden in de Franse tijd (vlak voor 1800) weggejaagd, de kerk werd afgebroken en de gebouwen omgevormd tot boerderij.

Van de Tomp in Achel (een zogenaamde torenmolen, gebouwd in de eerste helft van de vijftiende eeuw) is onlangs een “tweelingbroer” teruggevonden, namelijk in Well in Nederlands Limburg. Beide ruïnes lijken sprekend op elkaar en bovendien is bewezen dat de eigenaren familie van elkaar waren. Kasteel Grevenbroek in Achel wordt vaak verward met kasteel Genebroek. Genebroek is nu nog te bezichtigen midden in Achel en wel op de plaats waar vroeger het klooster Catharinadal gestaan heeft. Als u bordjes ziet met de woorden “kasteel Grevenbroek” erop dan wordt u in feite verwezen naar het prachtige jachtslot Genenbroek. Kasteel Grevenbroek lag nabij de Tomp; er zijn nog enkele kleine ruïnes van over. De heren van dit kasteel, dus van Grevenbroek, zijn de stichters van het klooster en ook van de torenmolen. Van het klooster is nog een gebouw redelijk ongeschonden bewaard, namelijk het zogenaamde Spinhuis, dat u vindt naast uitspanning De Zevensprong, vlakbij het jachtslot (Grevenbroek genoemd, maar het is dus Genebroek). De oude boerderij er vlakbij dateert van 1895 en staat op de plaats van gebouwen van het klooster.

Claassen publiceerde in 1963 een artikel over de financiële huishouding van het klooster in de achttiende eeuw en Dominicus de Jong maakte een studie van de rekenboeken van het klooster uit de periode 1700- 1750. Het is algemeen bekend dat kloosters veel schenkingen kregen en krijgen en dat ze een uitgekiend financieel beleid voerden. In de verslagboeken van de kloosters wordt vaak veel aandacht besteed aan de schenkingen en de schenkers, en die informatie geeft vaak veel inzicht in de verhouding van het klooster met de maatschappij. De belangrijkste bronnen van inkomsten waren rentebrieven (het klooster leende veel geld uit en kreeg jaarlijks veel rente binnen), schenkingen, loon voor handwerk en onderwijs, en zogenaamde bruidsschatten die intredende vrouwen meebrachten en die de draagkracht van hun familie aangaven.

Dominicus de Jong schreef nog twee andere artikelen over Catharinadal. In 1967 over pastoor Baken van Achel als bisschoppelijk visitator van het klooster Sint Catharinadal aldaar. De Achelse zusters, die wel een eigen biechtvader hadden, kregen het nogal eens aan de stok met de pastoor van Achel over begrafenissen, Heilige Missen en belastingen. De pastoors van Neerpelt of Hamont genoten dan de voorkeur bij plechtigheden in het klooster, zoals de benoeming en introductie van een overste. Uiteraard werd het erg spannend als de Achelse pastoor op moest treden in de rol van visitator (= kwaliteitszorgcontroleur).

In 1971 kwam Dominicus de Jong met een artikel met de intrigerende titel: “Achelse nonnen kwamen onder anderen te Moergestel sterven”. Daar zit de volgende historische waarheid achter. Catharinadal viel vanouds onder de rechtsmacht van de bisschop van Luik (die ook visitators aanwees). Toen het

klooster in 1798 opgeheven moest worden (rechtstreeks gevolg van de Franse revolutie van 1789), waren de zusters rechteloos. Ze werden verjaagd. Enkele tientallen zusters konden terecht bij familie en bekenden. Een twintigtal zusters vond in Moergestel een woning “over het water”. Vanuit Moergestel werd het Achelse bezit in de gaten gehouden en nog zo goed mogelijk “beheerd”. Dit duurde tot 16 oktober 1809 toen een zekere Leonardts Sint Catharinadal kocht voor een bedrag van 2225 francs. De gebouwen kregen allerlei bestemmingen. Veel werd in de loop van de jaren gesloopt. Eén gebouw is gebleven en nog steeds te bezichtigen, namelijk het Spinhuis dat vlakbij kasteel Genebroek ligt. Deze historische plek, zo dicht bij, is een aanbeveling waard.

3. Agnetendal in Dommelen

Dommelen is een van de belangrijkste historische plaatsen van ons land. Dat komt vooral door de rapporten over de archeologische opgravingen van vondsten uit de Middeleeuwen. Wat betreft de tijd na de Middeleeuwen staat Dommelen met zijn geschiedenis van het klooster Agnetendal nog steviger op de historische kaart, nu het archief van Catharinadal in Achel teruggevonden is. Wat is de relatie tussen Achel en Dommelen? Niemand minder dan de Antwerpse historicus Floris Prims heeft die kwestie uitgezocht (Sint Agnetendal in Arendonk, laatste druk van 1996). Ook in het boek “Dommelen” (1980) is de geschiedenis van het klooster Agnetendal uitstekend beschreven door B. van de Wiel. Volgens Prims was het Achelse klooster sinds de stichting in 1432 zo snel gegroeid dat de stichter (de priester Dirk Bruyninx uit Bergeyk) vanaf 1450 in Dommelen een nieuw klooster wilde stichten. Na toestemming van de pastoor van Bergeyk onder wiens gezag de parochie Westerhoven- Dommelen stond, schonk Willem van Bruheze een huis met een stuk grond en een beemd (met schaapsstal) op het Laer in Dommelen aan Bruyninx. In 1453 werd de stichting van het klooster Agnetendal door de bisschop van Luik (de bekende Jan van Loon en Heinsberg) goedgekeurd. Vanuit het zich snel ontwikkelende Agnetendal vertrokken in 1475 12 zusters naar een nieuw klooster van de Franciscanessen in Den Dungen, namelijk Sint Barbaradal te Eijkendonck. Het klooster in Den Dungen bestond ruim 150 jaar. Het werd in 1629 gesloten en daarna geleidelijk aan gesloopt.

Tot het midden van de zestiende eeuw maakte Agnetendal een bloeiperiode mee. Panken vermeldt dat er in 1526 72 personen in het klooster woonden: 66 zusters, een pater, vier werkbroeders en een dienstmeid. De pater zal ongetwijfeld afgevaardigd zijn door het Minderbroedersklooster in Weert dat immers tot de Franciscaanse orde behoorde. Het museum in Weert (ten zeerste aanbevolen) staat nu nog vol met kerkelijke kunst uit het bezit van de Franciscanen. H. Mélotte en J. Molemans (Noordbrabantse plaatsnamen. 1. Valkenswaard, 1979) vermelden dat diverse inwoners van Geenhoven vanaf 1501 gronden of erfrenten aan het klooster schonken. Ze noemen Goeyart Luijcas Stemkes. Prims en Van de Wiel noemen uit een wat latere periode Simon en Henricus Vereept (twee geleerde broers die in Leuven gestudeerd hadden), Huybrecht van der Cluysen (heer van Dommelen, Waalre en Valkenswaard), maar ook bijvoorbeeld Maria van Hongarije (Mechelen) die graag in de Kempen verbleef en een aantal geestelijken uit Antwerpen, Den Bosch, Luik, Maastricht en Oirschot. In de decennia voor en na het begin van de Tachtigjarige Oorlog (1568) ging het met Agnetendal bergafwaarts. In 1578 moesten de zusters hun klooster verpanden en vestigden ze zich in Bree, maar in 1587 keerden ze terug. Kerk, klooster en andere gebouwen waren zo gehavend dat er een fikse lening nodig was voor het herstel.

Met pijn en moeite wist men de jaren van de Tachtigjarige Oorlog door te komen; de periode van het twaalfjarig bestand (1609- 1621) was nog de gunstigste. De Vrede van Munster (1648) bracht verdere ellende. De kerk van Dommelen die toen nog op de Kerkkackers stond werd gesloten. De mensen van Dommelen konden toen gebruik maken van de kloosterkerk van Agnetendal, als ze voldoende belasting voor de republiek oprachten. Kloosters mochten doorgaans “uitsterven”, dat wil zeggen: blijven bestaan tot de laatste kloosterling stierf. Tot 1662 kon men deze situatie min of meer volhouden. In dat jaar besloten de zusters om in Weert, dat buiten de Republiek lag, een refugiehuis (toevluchtsoord) te stichten. Agnetendal en het refugiehuis (in feite een nieuw klooster) vielen aanvankelijk onder eenzelfde bestuur, maar in 1674 werden de twee kloosters van elkaar gescheiden op voorwaarde dat men elkaar in tijden van nood zou helpen.

En die tijden kwamen. In 1705 stierf de laatste zuster van Agnetendal. Meteen werd het klooster door de overheid in beslag genomen en met inboedel en vee verkocht aan de Rotterdamse koopman Jacques Meyers. De zusters kochten hun voormalige bezit pal daarop terug als particulier eigendom. Misschien is het mogelijk dat we vanuit het archief van Catharinadal meer te weten kunnen komen over bijvoorbeeld deze opvallende transactie. De handig lijkende truc heeft slechts korte tijd nut gehad, want in 1716 kwam het tweede bevel tot sluiting. Zeventien zusters trokken naar Weert en vier andere kwamen uiteindelijk in Antwerpen terecht.

4. Het wonderbare sacrament

In een huis met een stukje grond op het Laer in Dommelen (later ook genoemd het Hof), nabij het huidige Agnetendal, vestigden zich in 1452 op initiatief van de Bergeykse priester Dirk Bruynincx twee zusters die afkomstig waren van Catharinadal in Achel. Dat was het begin van het Dommelse klooster Agnetendal dat meer dan 250 jaren zou bestaan. Hoewel de eerste zusters uit Achel waarschijnlijk al in 1452 in Dommelen woonden, werd de stichting van het klooster pas op 2 maart 1453 goedgekeurd door Jan van Heinsberg. Jan van Heinsberg, waar kwam ik die eerder tegen? Het mooie stadje Heinsberg ligt niet ver van Sittard en heeft de schitterende Sint Gandolfkerk. De geschiedenis van deze kerk gaat terug op aartsbisschop Philip van Heinsberg die in 1128/1129 een klooster stichtte en aan de bouw van een romaanse basiliek begon. Van dit romaanse bouwwerk is de krypte nog voor een aanmerkelijk deel behouden. Over de krypte heen werd in de vijftiende eeuw de huidige laat-gotische kerk gebouwd, die een bezoek meer dan waard is. De familie Von Heinsberg bracht nogal diverse bisschoppen voort, onder meer Jan van Heinsberg.

Ik herinnerde me dat er in de Gandolfkerk een grafmonument van de heren van Heinsberg uit het midden van de vijftiende te zien is, een monument in een Brabants-Bourgondische stijl, en dat er een of andere relatie met Breda moest zijn. Literatuur over de geschiedenis van Breda maakte me een en ander duidelijk. In 1403 kwam Engelbrecht van Nassau aan het bewind in de heerlijkheid Nieuwewaert (nu de regio Klundert). Na de dood van Engelbracht kreeg zijn oudste zoon Jan van Nassau het beheer over de bezittingen van de Nassau's in de Nederlanden. In 1440 was Jan in Diest – ook een belangrijke Nassau-stad – gehuwd met Maria van Loon of Heinsberg, een zus van Jan van Heinsberg, die van 1410 tot 1455 bisschop van Luik was. Jan van Heinsberg had dus waarschijnlijk ook te maken met het bekende wonderbare sacrament van Nieuwewaert, een hostie die in het veen gevonden zou zijn en die in 1449 door Jan van Nassau met veel plechtigheden naar Breda overgebracht werd. De toeloop van pelgrims naar Breda nam enorm toe, vooral ook omdat aan verering van de hostie (het sacrament) tal van wonderen toegeschreven werden. De (verdere) bouw O.L.Vrouwewerk van Breda kon hierdoor beter bekostigd worden. De restauratie van dit architectonische juweel is onlangs gereed gekomen; van een bezoek krijgt u geen spijt. Om het pelgrimeren een aantrekkelijk karakter te geven werden processies georganiseerd en spelen opgevoerd. In Breda is dat het oudste mirakelspel in onze literatuur: Tspel vanden heilighen sacramente vander Nieuwewaert. Het oudste, maar hoe oud? Meestal wordt het mirakelspel gedateerd tussen 1475 en 1500. In de meest recente literatuur over het spel wordt aangenomen dat de dichter Jan Smeken vlak voor of in 1475 het toneelstuk maakte. In de zestiger jaren heb ik in enkele artikelen proberen aan te tonen dat het drama in 1463 geschreven zou zijn. Toen ik het handschrift van het spel begon te bestuderen, onder het gemoedelijke toezicht van plebaan Van der Made, wist ik dat in Breda in 1463 een broederschap van het sacrament was opgericht; dat stond historisch vast. Tijdens het lezen van het spel ontdekte ik een merkwaardige zaak: de proloog van het spel telt 84 regels, het eigenlijke spel 1327 (maar aan het eindrijm kun je zien dat er vier regels ontbreken, dus 1331) en de epiloog 48. Op een rijtje: 84-1331-48, dus een spiegelbeeld van cijfers, die opgeteld het getal 1463 opleveren. Op grond hiervan begon ik allerlei argumenten te verzamelen om aannemelijk te maken dat het mirakelspel in 1463 gemaakt zou zijn. Na een levendige correspondentie met prof. Dr. W. Asselbergs (Anton van Duinkerken) publiceerde ik mijn bevindingen in het tijdschrift *Brabantia* (februari 1964) dat onder redactie stond van Gerard Knuvelde. Een jaar later kwam ik uitvoeriger terug op deze zaak in het tijdschrift *Levende Talen*. Een tijdlang werd er aandacht geschonken aan deze 1463-hypothese,

maar na 35 jaar moet ik concluderen dat de “theorie” het niet gehaald heeft. Ze was te mooi om waar te zijn, zou je kunnen zeggen. Wat maakt het ook uit: zoeken is nu eenmaal leuker dan zeker weten. In 1992 verscheen er een proefschrift over de wonderbare sacramenten van Charles Caspers onder de titel : De eucharistische vroomheid en het feest van sacramentsdag in de Nederlanden tijdens de late middeleeuwen. Wat een schitterend werkstuk en (voor mij dan) een feest van herkenning. Caspers heeft alle “sacrament-plaatsen” op een rij gezet en vermeldt ook nog het jaar waarin het eerste wonder gebeurd zou zijn. En die neem ik tot besluit over: “Atrecht (1160- 1180), Vlaanderen (ca. 1182), Meerssen (ca. 1222), Sint- Truiden (1225), Villers (ca. 1252), Dowaaï (1254), Binderen/Helmond (dertiende eeuw), Hasselt Overijssel (dertiende eeuw), Niervaart- Breda (ca. 1300), Kranenburg (1308), Herkenrode (ca. 1317), Brussel (1333), Asse (1335), Dordrecht (1338), Amersfoort (1340), Stiphout (1341), Amsterdam (1345), Gent (voor 1350), Brussel (1370), Middelburg (1374), Leuven (1380), Boxtel (1380), Boxmeer (ca. 1400), Bois- Seigneur-Isaac (1405), Schraard (ca. 1410), Poederlee (1420), Staveren (voor 1418), Bergen Noord-Holland (1421), Alkmaar (1429), Kinrode (1474), Meerssen (tweede helft vijftiende eeuw), Helpman (1483) en Solwerd (ca. 1520). En dan te bedenken dat er op al die plaatsen herinneringen bewaard gebleven moeten zijn.

5. Maria van den Eynde

Het klooster Agnetendal in Dommelen bestond ruim 250 jaren, namelijk van 1452 tot 1717. Van deze gehele periode is nauwkeurig geregistreerd welke vrouwen in het klooster gewoond hebben. Dat waren er welgeteld 214. Opmerkelijk is dat vooral in de jaren 1552, 1557 en 1559 veel zusters hun eeuwige geloften aflegden, liefst 55. Agnetendal had vanaf 1662 een vluchthuis in Weert (het latere klooster Aan de Beekpoort) maar in 1674 werd besloten dat Weert een zelfstandig klooster zou worden en ook dat de kloosters elkaar in tijd van nood zouden helpen. Vlak na dit besluit, in 1679, werd Maria Elisabeth van den Eynde geprofest, een zuster die een belangrijke rol zou spelen in het zoeken van een nieuw oord toen de zusters uit Dommelen verdreven werden.

Hoe kwam het zo ver? De Republiek had het klooster al in 1705 gesloten toen de laatste zuster gestorven was, dat wil zeggen de zuster die nog voor de Vrede van Munster (1648) geprofest was. De deurwaarder moest “aensegge dat se ten eersten uyt hetselffde clooster hebbe te retireren () uytterlijk binnen de twee maenden”. Het onroerende goed van Agnetendal werd in 1706 verkocht aan de Rotterdammer Jacques Meyers die het vrijwel meteen weer aan de zuster terugverkochte als particulier bezit. Ze kochten nu gewoon “gebouwen” en niet een klooster, want kloosters waren immers afgeschaft. Ik vraag me af of dit een echte transactie is geweest of dat het een maskerade was? Tien jaren lang wisten de zusters de zaak nog te rekken , maar op 11 augustus 1716 stond er weer een deurwaarder op de stoep. In de betreffende gebouwen woonden nu –las de deurwaarder voor - een “genoegzaam aantal nonnen in formele huishouding, in geordende gewaden en in ongestoorde exercities van hun bijgelovigheid()”. Bovendien kwamen de meeste inwoners van Dommelen bij de zusters de paapse godsdienst waarnemen. En tot overmaat van ramp namen de zusters ook nog leden aan. Binnen acht dagen na de “insinuatie dezes” dienden de nonnen vertrokken te zijn. Acht dagen? Wat nu gedaan? Uiteraard een met redenen omkleed verzoek indienen, middels de vaardige pen van pater Leonardus, en de zusters kregen uitstel tot 1 november op grond van het feit dat ze akkerbouw beoefenden.

In november vertrokken enige zusters naar Weert, de anderen huurden in Dommelen een huis waar ze tot september 1717 verbleven. Begin september 1717 ondernam Maria van den Eynde met twee medezusters een zoektocht naar een nieuwe behuizing. Eerst ging het op Overpelt op aan, maar daar vonden ze niets. “Aan de ingeving van Boven werd de richting overgelaten”, zegt Floris Prims in zijn boekje over Sint- Agnetendal in Ardendonk. Wat moesten ze anders? Ze gingen de Brabantse Kempen in en kwamen na een lange tocht in

Arendonk aan waar ze terecht kwamen bij de weduwe van Johannes Timmermans die rentmeester van de vrijheid Arendonk was geweest. De weduwe, Juffrouw Maria Buyckx, bezet buiten het dorp een huis met hof en wat weilanden aan het riviertje de Wamp. Vrijwel dezelfde situatie als het afgenomen bezit in Dommelen.

Mits de wereldlijke en kerkelijke overheden toestemming zouden geven, dan wou Maria Buyckx, dit goed aan de zusters laten via het erfrecht. Nog in 1717 waren de meest noodzakelijke dingen geregeld. Het zogenaamde keizerlijke octrooi kwam pas op 12 december 1725 af. Toen was de zeer godsvruchtige Maria- Elisabeth van Oostenrijk regentes. En in 1726 kon de nieuwe kloosterbouw starten. Er waren ook onderwijslokalen voorzien. De totale bouw kostte 14.400 gulden. Het bouwen van een grotere kapel had meer voeten in de aarde. Pas in 1750 kwam de bisschoppelijke toestemming en met de bouw werd in 1753 begonnen. Enkele tientallen jaren later kondigde zich de geest van de Franse revolutie aan. Beperkende decreten volgden elkaar op en op 1 september 1796 werden de kloosters afgeschaft verklaard.

In de vestiging van Agnetendal in Arendonk moet Maria van den Eynde een hoofdrol gespeeld hebben. Ik heb nog niet kunnen vinden wanneer ze geboren werd en wanneer ze stierf. Ik schat dat ze leefde van circa 1660 tot 1735. Wel staat het vast dat ze in 1716, toen de moeilijkheden van Agnetendal in Dommelen zich meedogenloos opstapelden, moeder-overste van het klooster in Dommelen werd. Verdreven werd ze maar niet verslagen. Ze gaf zich nooit gewonnen en baande zich een weg naar een nieuw Agnetendal in Arendonk van welke stichting ze de eerste overste was. In Arendonk werden in de achttiende eeuw 62 nonnen geprotest, onder wie in 1795 Maria Catharina Schellens die ook niet bang was uitgevallen en in de geest van Maria van den Eynde verder werkte.

6. Maria Antonia Schellens

Vanuit het klooster Catharinadal in Achel werd in 1452 Agnetendal van Dommelen gesticht dat zich tot 1717 daar kon handhaven, af en toe met veel kunst- en vliegwerk (vluchtwerk). Vanaf 1717 werd Agnetendal voortgezet in Arendonk. Tegen het einde van de achttiende eeuw, toen de geest van de Franse revolutie zich verbreidde, werden de omstandigheden van Catharinadal in Achel en Agnetendal in Arendonk steeds moeilijker en in 1798 onhoudbaar. In dat jaar wonen er 28 zusters in het Arendonkse klooster, onder wie Maria Antonia Schellens. Ook wonen er de zusters Elisabeth Peeters (71 jaar) en Maria Cornelia Peeters (36 jaar); deze namen moet u even onthouden want daar kan een interessant punt aan vastzitten. Slechte tijden zijn het; de wereld wordt op zijn kop gezet, zeggen de zusters tegen elkaar. En ze denken terug aan moeder-overste Maria van den Eynde die lang geleden (1717) in een huis aan de Wamp met hun klooster begonnen was. Het klooster was aan “allerhande wantrouwigheid en antipathie van wege den regeerder blootgesteld”, zegt Floris Prins, de stadsarchivaris van Antwerpen. Het ene decreet na het andere volgt en holt de kracht van het klooster uit. Uitputten bij decreet. Maar het ergste moet nog komen. De Franse revolutie breekt uit. In 1794 bezetten Franse huzaren Arendonk en plunderen onder meer de abdij van Postel. In 1797 neemt een brigadier der gendarmen zijn intrek in het klooster (in het zogenaamde “paterskwartier”), want het klooster is nu nationaal bezit geworden en dat moet bewaakt worden. Ook de zusters worden verantwoordelijk voor het op orde houden van het eigendom van de staat. Zo gaat dat in de politiek. Zou het klooster misschien toch nog gespaard blijven? Het gerucht gaat op en na 26 juni 1798 dat Jean Joseph Peeters, afkomstig uit Gosselies, de uitvoerder bestuurder in Arendonk is geworden. Die zal zich volgens de letter van de revolutie gaan gedragen, vrezende de nonnen. Op 2 augustus trekt commissaris Peeters met zijn gendarmen het klooster binnen. Moeder-overste gaat onverstoord door met

haar lezing. Maar Peeters pakt de bel , belt en roept: “Je vous ordonne de vous taire”. Maar de zusters weigeren te gaan ; ze moesten met geweld weggevoerd worden, noteert Peeters. Het geweld op zichzelf valt mee, lees ik in het proces-verbaal van Peeters: een voor een werden de nonnen naar buitengebracht door een gendarm. De zusters tekenen nog op Peeters in het Vlaams roept: “Gehoozaamt ge niet spoedig , zoo doe ik u door de gendarmen buiten werpen”. En dan komt de jonge zuster Maria Antonia Schellens naar voren en ze zegt tegen Peeters: “ Manneken, dat zal ik u in ’t laatst oordeel verwijten” , waarop Peeters waardig antwoordt: “Ik volbreng de bevelen mijner oversten, zooals gij die der uwen”. Geen slechts antwoord voor een toegewijd dienaar van de Republiek.

De oude zusters zullen verschrikt geluisterd hebben naar het optreden van Maria. Verschrikt en bezorgd maar wel met sympathie. De moed van Maria toont zich hier en zal zich nadien nog meer bewijzen. Maria woont een tijdje bij haar familie in Olmen en in 1805 sticht zij in Meerhout een geheim nieuw klooster: ze begon gewoon helemaal alleen. Maar dat duurde niet lang. Er kwamen twee zusters uit Ardendonk bij en spoedig trad de eerste postulante in. En toen Napoleon in 1814 viel , kon ook het verborgen karakter van het klooster weg en groeide het kloostertje uit. In 1816 werd er een huis in Rethie (Sint Annadal) in bezit genomen en een school gesticht en een jaar later wist Maria Antonia Schellens ook Ardendonk weer terug te kopen dat in 1823 weer helemaal in gebruik kon worden genomen. In de jaren kwamen er vestigingen bij in Oosterloo, Herenthals en Borgt Lombeek. Van al deze kloosters werd Maria de algemeen overste. In de periode van 1805 tot 1850 (het jaar dat ze stierf) nam ze 117 zusters aan . De laatste was Maria Anna Verwimp, en ik schrik even op als ik haar geboorteplaats lees: Kievermont. Waar lag dat? Want de plaatsnaam “Kevermont” of “Chèvremont” is een historisch discussiepunt van formaat. Komen we dus op terug.

7. Een mysterie in Breda

Omstreeks 1300 vond een zekere Jan Bautoen nabij het dorp Nieuwervaert (op de plaats van het huidige Klundert) een hostie in het veen die daarna in de kerk aldaar tentoon werd gesteld. Allerlei wonderen vonden plaats en Nieuwervaert werd een bedevaartsplaats. Het dorp werd in 1421 verzwolgen tijdens de Sint- Elisabethsvloed en toen het water zakte, was het in de jaren erna moeilijk bereikbaar. Om daar iets aan te doen kwam Jan van Nassau – bijgestaan door zijn vrouw Maria van Loon en Heinsberg, een zus van de bisschop van Luik- op het idee om de hostie plechtig naar Breda over te brengen (1449). Breda werd de nieuwe bedevaartsplaats en een kroniek vermeldt ook wonderen die in Breda en Brugge plaats vonden. De geschiedenis meldt ons dat de hostie tot 1566 in de grote kerk van Breda vereerd werd, maar dat ze in dat jaar verloren ging bij de beeldenstorm. Na de Tweede Wereldoorlog (1949) is er onder leiding van de beroemde paragnost M. Dijkshoorn nog een zoektocht naar de hostie georganiseerd, omdat men met de mogelijkheid rekening hield dat de hostie door een priester of de koster in een kelder nabij de kerk verborgen zou zijn. Tot zover bekend nieuws.

Maar dan belt mij de heer J. Adang uit Valkenswaard, de voormalig voorzitter van het IVN aldaar, en dan blijkt dat hij over die zoektocht meer kan vertellen. Het verhaal daarover begint al voor de oorlog. En de documentatie heeft hij bij de hand. Vanuit de verkennerij in Acht leerde Adang in 1937 pater Gregorius Verdonk kennen, een pater die voor de oorlog in Portugal ging werken en over wie De Telegraaf van 23 september 1968 meldde , dat hij – vanwege zijn faam als spiritueel genezer of wonderdoener- aan het ziekbed van premier Salazar was geroepen. In 1937 heeft Adang opgeschreven wat pater Gregorius hem vertelde. Het gebeurde dat Gregorius Verdonk een priester in Den Haag verving en in die dagen vroeg een Hagenaar of de pater zijn (Franse) vrouw de communie wilde brengen. Deze vrouw

vertelde bij die gelegenheid dat ze zes jaren tevoren (dus waarschijnlijk ergens in de jaren 1920 - 1930) een wonderlijke droom had gehad: ze zag op een puinhoop in een kelder een helderwitte hostie liggen. Haar man werkte bij monumentenzorg en bezocht enige dagen later samen met zijn vrouw Breda, namelijk in verband met een restauratie van de O.L.

Vrouwekerk. Toen ze de winkel van bakker Van Steen aan de Havermarkt nr. 2 in Breda betreden hadden, herkende de vrouw deze plaats uit haar droom , en ook de onder de bakkerij gelegen kelders. In de dagen erna werd er m.m.v. Gregorius gezocht in de kelders, maar tevergeefs: men vond niets van belang. Ik krijg van de heer Adang de door hem uitgetypte tekst mee van het verhaal dat Gregorius Verdrong hem vertelde. “Ik vertel alleen maar door, meer niet”, zegt Adang, en hij voegt er aan toe dat Gregorius zeer evenwichtig en betrouwbaar was.

Gemotiveerd door dit gesprek besluit ik de archieven in te duiken. Na enkele minuten vind ik een kopie van een groot artikel uit de Vlaamse Linie van 8 juli 1949 en daarin staat het verhaal van de droom van de vrouw van de Haagse bouwkundige (, De Hoog geheten) en uit dezelfde periode vind ik een kopie van een artikel over deze zaak van de toen bekende journalist Henri ‘t Sas . In beide stukken staat iets opmerkelijks . Bakker Van Steen vertelde namelijk aan het Haagse echtpaar dat er al in 1908 in de kelders was gezocht naar goud- en zilverwerk met daarin de wonderbare hostie. Dat gebeurde nadat een bakkersknecht achter een loszittende steen een zinken doosje vond met daarin een Joods gebedsrolletje. In 1908 was er al stevig gegraven maar niets gevonden.

In 1949, 500 jaar na de overbrenging van de hostie van Nyeuwervaert naar Breda, is om een of andere reden het verhaal uit 1908 en het verhaal van Gregorius Verdonk weer gaan werken en heeft de helderziende M. Dijkshoorn belangstelling voor deze zaak gekregen. Zijn wichelroedetocht is van nabij door diverse getuigen gevolgd . Er werd niets gevonden maar het mysterie werd wel groter. Vanuit de grote Kerk volgde Dijkshoorn een ongebruikelijk traject (naar zijn zeggen de vluchtroute van de koster of de priester in 1566), dat bij nader onderzoek bleek te kloppen met de Middeleeuwse situatie ter plekke. In de kelder is men diep gaan graven op aanwijzingen van Dijkshoorn en men stootte op een diepte van meer dan 2 meter op een kennelijk groot vierkantig voorwerp in een laag drijfzand. Bij de pogingen om het voorwerp te lichten (met nog meer getuigen en autoriteiten erbij) is het voorwerp klaarblijkelijk onder de funderingen van de oude huizen geschoven, en beide knipsels melden dat men de werkzaamheden uit veiligheidsoverwegingen heeft moeten afbreken. En dit uitstel heeft tot het bekende afstel geleid, niet geheel onbegrijpelijk zal menige lezer wellicht denken.

8. Sacramenten van Mirakel

In 1403 kwam Engelbrecht van Nassau aan het bewind in de heerlijkheid Nyeuwervaert (nu de regio Klundert) en na zijn dood kreeg zijn oudste zoon Jan van Nassau het beheer over de bezittingen van de Nassau's in de Nederlanden. In 1440 was Jan in Diest gehuwd met Maria van Loon en Heinsberg, een zus van Jan van Heinsberg, die van 1410 tot 1455 bisschop van Luik was. Jan van Heinsberg had als bisschop te maken met het wonderbare sacrament van Nyeuwervaert : Jan Bautoen vond daar omstreeks 1300 in het veen een hostie die in 1449 door Jan van Nassau met veel plechtigheden naar Breda overgebracht werd. De toeloop van pelgrims naar Breda nam enorm toe, vooral ook omdat aan verering van de hostie (het sacrament) tal van wonderen toegeschreven werden. De (verdere) bouw O.L.Vrouwekerk van Breda kon hierdoor beter bekostigd worden. Om het pelgrimeren een aantrekkelijk karakter te geven werden processies en jaarmarkten georganiseerd en spelen opgevoerd. In Breda is dat

het oudste mirakelspel in onze literatuur : Tspel vanden heilighen sacramente vander Nyeuwervaert (1463).

In 1992 verscheen er een proefschrift over de wonderbare sacramenten van Charles Caspers onder de titel : De eucharistische vroomheid en het feest van sacramentsdag in de Nederlanden tijdens de late middeleeuwen. Caspers heeft daarin alle “sacrament-plaatsen” op een rij gezet en hij vermeldt ook nog het jaar waarin het eerste wonder gebeurd zou zijn. Hier zijn ze: Atrecht (1160- 1180), Vlaanderen (ca. 1182), Meerssen (ca. 1222), Sint- Truiden (1225), Villers (ca. 1252), Dowaaï (1254), Binderen/Helmond (dertiende eeuw), Hasselt Overijssel (dertiende eeuw), Niervaart- Breda (ca. 1300), Kranenburg (1308), Herkenrode (ca. 1317), Brussel (1333), Asse (1335), Dordrecht (1338), Amersfoort (1340), Stiphout (1341), Amsterdam (1345), Gent (voor 1350), Brussel (1370), Middelburg (1374), Leuven (1380), Boxtel (1380), Boxmeer (ca. 1400), Bois- Seigneur-Isaac (1405), Schraard (ca. 1410), Poederlee (1420), Staveren (voor 1418), Bergen Noord-Holland (1421), Alkmaar (1429), Kinrode (1474), Meerssen (tweede helft vijftiende eeuw), Helpman (1483) en Solwerd (ca. 1520). En dan te bedenken dat er op al die plaatsen herinneringen bewaard gebleven moeten zijn: elke plaats heeft zijn verhaal. Ik beperk me tot de Noord-Brabantse plaatsen: Breda, Standaardbuiten, Stiphout en Binderen (Helmond), Boxmeer en Boxtel. In het Brabantse deel (1998) van “Bedevaartsplaatsen in Nederland” krijgen we alle informatie op een prachtig presenteerblaadje.

Plaatsen waar het sacrament van mirakel in verband staat met een hostie zijn Breda, Standaardbuiten en Stiphout. In Standaardbuiten werd in de zestiende eeuw een sacrament van mirakel vereerd, maar er is verder weinig van bekend. Over Stiphout des te meer. In 1342 ziet Jan Baloyz dat de kerk in brand staat en hij weet, aangespoord door de pastoor die zelf niet durfde, twee geconsacreerde hosties te redden. Het vuur splitste zich namelijk om voor Jan plaats te maken. Tal van wonderen vonden sindsdien plaats, vooral met betrekking tot gevallen van bezetenheid (duiveluitdrijvingen). In de neogotische kerk van Stiphout herinnert een schilderij uit de zeventiende eeuw en drie gebrandschilderde ramen aan de gebeurtenis uit 1342.

In Binderen (Helmond-Noord) , Boxmeer en Boxtel is de verering van het sacrament niet gericht op brood maar op wijn. De legende is meestal als volgt: er gebeurt iets ongelukkigs met de geconsacreerde wijn en daarna vloeit er bloed op het linnengoed en dat bloed verdwijnt niet ondanks allerlei wasbeurten. Een dergelijk wonder of wonderverhaal trok in de periode van 1450 tot 1670 veel pelgrims naar de abdij van Binderen die gelegen heeft op de plaats waar nu in Helmond- Noord de kapel van O.L.Vrouw van Binderen staat. Boxmeer en Boxtel kregen beide ook zo’n legende in verband met het Heilig Bloed. Boxmeer was bedevaartsplaats vanaf 1440 en Boxtel vanaf 1380. Beide plaatsen hebben nog een levende herinnering aan de legende en onderhouden een sacramentsdagtraditie . (Sacramentsdag is de tweede zondag na Pinksteren). De Heilige Bloeddoeken van Boxtel werden in de periode van 1652 tot 1924 in Hoogstraten bewaard, en sinds 1924 werd de Bloedprocessie in Boxtel met veel overtuiging nieuw leven ingeblazen.

9. In armoede en toch rijk?

De zusters van Agnetendal in Dommelen stichtten in 1475 het klooster Barbaradal op de Eikendonk in Den Dungen. In 1615 bezocht Nicolaas Zoesius, bisschop van Den Bosch, Barbaradal en hij trof er een minder gezonde atmosfeer aan. Er waren toen zes geprofeeste zusters en één novice. Twee van de zes zusters waren slotnon en daarom gesluierd. In de tijd van opbouw van kerkelijke gebouwen na de beeldenstormen van 1567 had men vooral werkzusters nodig die niet gebonden waren aan de strenge en beperkende bepalingen die voor

slotzusters golden. De behuizing van Barbaradal was zo slecht geworden dat een goed kloosterleven volgens de bisschop onmogelijk was. Maar waar moest het geld vandaan komen voor verbouwingen en restauraties? Het bisdom zag een lening niet zitten, het klooster had de middelen niet en de zusters waren niet van plan om uit eigen bezit geld af te staan. Hier komen we een probleem tegen dat waarschijnlijk in veel kloosters speelde: het klooster bezat onvoldoende middelen van bestaan en de zusters leefden wel degelijk volgens de gelofte van armoede terwijl ze wel persoonlijk bezittingen hadden, soms zelfs veel. Ten aanzien van bisschop Zoesius gaven nagenoeg alle zusters toe dat ze eigendommen bezaten, een “misbruik” dat al geruime tijd in zwang bleek. Alle bezit moest dienen, zo zei de bisschop, “tot profijt der gemeynte”. Na het concilie van Trente werd in de jaren voor 1600 herhaaldelijk gewaarschuwd tegen het behouden van geschenken en giften. In een document voor de kloosters van 21 mei 1572 staat het zo : “Item dat nijmant egheen eigendomme en gebruijcke oft bij hem en hebbe tegen zijne professie ende zijnder ziele salicheijt”. Eigen bezit had dus met onzaligheid te maken , maar de zusters van Eikendonk “geloofden” dat wel. Opmerkelijk is dat de sfeer op Eikendonk ook op dit punt dof-berustend was. En in 1619 verklaarde de bisschop moedeloos in zijn verslag aan het Vaticaan dat er absoluut geen orde in het klooster was. Wat zullen de zusters op het punt van eigen bezit bij zichzelf gedacht hebben? Misschien de gedachte dat de tijden zo onzeker waren dat ze maar het beste eigen bezit op de achtergrond konden behouden? Of was het: ik wil wel bijdragen aan het klooster maar dan met ons allen en ieder evenveel. Of waren de zusters toch aan een zeker comfort gehecht geraakt of verlangden ze daarnaar en was hun gelofte van armoede aan het wankelen ? Als de zusters van Barbaradal in 1619 de kans krijgen om te kiezen voor een verhuizing naar den Bosch, dan valt het op dat ze zware materiële eisen stellen(ruim geld voor voeding en kleding, tractatiemogelijkheden, en een ruime verwarmde eigen kamer, en logeerkamers). Niets menselijks was de zusters vreemd.

Ook in het klooster Catharinadal in Achel, Agnetendal in Arendonk en Agnetendal in Dommelen hebben zich ongetwijfeld spanningen en conflicten op dit terrein voorgedaan. Onlangs kwam het geval van Catharina de Kater aan het licht. Catharina was een zuster in het Dommelse klooster Agnetendal. Op 14 juni 1689 verscheen ze voor de schepenbank van Dommelen, die toen bestond uit Dielis Verhoeven en Geerit Adriaens. Catharina de Kater had namelijk op 4 mei 1689 een schenking van maar liefst achttienduizend gulden gedaan aan haar zus Johanna, die gehuwd was met Pieter Christaens, en aan haar andere zus Maria en aan haar broer Pieter. Ieder waarschijnlijk 6000 gulden en dat in een tijd dat een huis in Valkenswaard tussen de driehonderd en zeshonderd gulden kostte, aldus Wim Senders in het tijdschrift “t Periodiekske” van mei 2000 van de heemkundekring in Valkenswaard. Het bezit van Catharina de Kater lag waarschijnlijk in Amsterdam of daar in de buurt . Ze verwees namelijk naar een testament van Maria van Gent van 24 oktober 1680 en naar een akte van 21 april 1681 , opgesteld door Pieter van Sloterdijk en Michiel Kock en gepasseerd voor notaris Jacob Niattham te Amsterdam. Catharina had haar bezit niet afgestaan aan het klooster, dat is duidelijk, ze was erop gericht om haar rijkdom “buiten het klooster” te behouden. Kennelijk konden zusters die de gelofte van armoede afgelegd hadden en ook metterdaad een sober leven leidden tegelijkertijd als particulier persoon erg rijk zijn, zonder dat het klooster daar rechten op kon doen gelden. Zal het enige tijd geleden teruggevonden originele archief van het klooster Catharinadal in Achel over deze zaken meer informatie bevatten?

10. Het kloosterleven in Weert

Weert is een stad met een rijk kloosterleven en dat is zichtbaar in het Jacob van Horne museum. In deze stad staat ook het oudste klooster van Nederland. Het Sint

Hieronymusklooster van de Minderbroeders werd in 1461 op de Aldenborch gesticht en het is er nog. Ook de Franciscanessen hadden in Weert een klooster (van 1662 tot 1797), namelijk tussen de huidige Wilhelminasingel en de Beekstraat; een stukje kloostermuur tussen Wilhelminasingel 62a en 64 herinnert er nog aan. Hoe kwamen de Franciscanessen in Weert? In een roerige periode na de Vrede van Munster (1648) werd het noodzakelijk dat de Zusters van het Dommelse Agnetendal een toevluchtsoord zochten, een refugiehuis, buiten de republiek. Ze vonden dat in het vrije Land van Luik in Weert.

In oktober 1662 vertrokken vier zusters naar Weert waar ze zich in huurhuis Die Roose nabij de Beekpoort vestigden. Twaalf jaar later werd de Weertse nevenvestiging van Agnetendal een zelfstandig klooster, later klooster Nazareth genoemd. De zusters kozen tot hun overste zuster Magdalena Straeven, een dochter van de bierbrouwer en de oud-burgemeester van Weert. Een half jaar later wilden de zusters zelf een beleid om het kloosterleven veel strenger en harder te maken. Catharina Straeven, een zus van Magdalena, zou deze hervorming doorvoeren en ze zou zorg dragen voor de opleiding van jonge meisjes tot religieuzen. De hervorming hield onder meer in dat er ook 's nachts een koorgebed werd gehouden en er lange perioden werd gevast.

Catharina Straeven kwam uit het klooster van Stockhem bij Maastricht, een klooster dat functioneerde volgens de bepalingen van de zogenaamde Vergadering van Limburg (1623). Franciscanessenkloosters die deze strenge bepalingen volgden, werden Penitenten Recollectinen genoemd. In 1692 bekende het klooster aan de Beekpoort zich officieel tot deze richting. Daarna kwam er – toen de Franse revolutie zich aankondigde - langzaamaan een neergaande lijn en de ondergang volgde nog voor 1800. In 1795 stond Weert onder Frans bestuur. De zusters van het klooster aan de Beekpoort moesten koeien afgeven, hoeveelheden graan leveren en op een gegeven moment 26 militairen huisvesten en te eten geven. De soldaten oefenden allerlei vormen van terreur en afpersing uit. De nonnen kregen wel de kans om de kostschool op een fatsoenlijke manier te beëindigen: de meisjes konden naar huis gaan. Kostbaarheden werden bij vrienden ondergebracht. Moeder Bernardine Nouwens liet het zilverwerk en de effecten 'insolderen' en in de tuin begraven.

In oktober 1796 stuurde de provinciaal van de Franciscanen, pater Johannes Proost, een circulaire naar alle kloosters van zijn orde. Daarin stond dat vrijheid van godsdienst in de Franse wetgeving was vastgelegd en dat eigendom gerespecteerd moest worden. Kloosters mogen dus niet opgeheven worden, schreef Proost, sta geen eigendommen af en accepteer geen 'bons' (een soort tegoedbonnen). Want dan bent u onbedoeld uw bezittingen kwijt. Alleen al in het departement van de Nedermaas waren op dat moment al 116 kloosters opgeheven. Proost hief maatregelen in verband met het vasten, de kleding en het gebruik van geld op. Tevens vroeg hij om de ontheemde kloosterlingen zoveel mogelijk te helpen. Ook moederoverste Bernardine volgde deze richtlijnen en adviseerde nauwkeurig op. Zes kinderen van het pensionaat waren nog steeds aan de Beekpoort; ze bleven de zusters trouw. Op 26 februari 1797 was het dan zo ver: het klooster werd 's ochtends op officiële wijze leeggeplunderd. In de namiddag keerde de commissaris terug met een aantal soldaten. De poort bezweek onder mokerslagen en de bende drong het gebouw binnen. De zusters en kinderen werden met de blanke sabel de straat opgejaagd.

Bewoners van Weert durfden voor korte tijd hulp te bieden. Spoedig verschenen er echter plakkaats die zware straffen aankondigden voor wie hulp verleende. Veel zusters verlieten in burgerkleding de stad en reisden naar familie en bekenden. En de zes pensionairen eveneens. Op zoek naar een tijdelijk thuis. Zuster Bonaventura van Cuyck zocht contacten in haar geboortedorp Oirschot en er werd besloten om negen zusters in Oirschot huisvesting te verlenen. Op 22 maart 1797 vond de verhuizing plaats.

11. De vergadering van Limburg

In 1672 vestigden vier zusters van het klooster Agnetendal in Dommelen zich in een huurhuis Die Roose nabij de Beekpoort in Weert. Twaalf jaar later, in mei 1674 werd de Weertse nevenvestiging van Agnetendal een zelfstandige klooster, later klooster Nazareth genoemd. De zusters kozen tot hun overste zuster Magdalena Straeven, een dochter van de bierbrouwer en de oud-burgemeester van Weert. Een half jaar later wilden de zusters zelf een beleid om het kloosterleven veel strenger en harder te maken. Catharina Straeven, een zus van Magdalena, zou deze hervorming doorvoeren en ze zou zorg dragen voor de opleiding van jonge meisjes tot religieuze. De hervorming hield onder meer in dat er ook 's nachts een koorgebed werd gehouden, er werd lange perioden gevast, de zusters mochten niet buiten de kloostermuren komen en geen vreemden binnen laten, het bezoek van bekenden vond plaats van achter een traliehek. Verlichting van arbeid was er niet bij, vonden de zusters. Catharina Straeven kwam uit het klooster van Stockhem bij Maastricht, een klooster dat functioneerde volgens de bepalingen van de zogenaamde Vergadering van Limburg (1623).

Franciscanessenkloosters die deze strenge bepalingen volgden, werden Penitenten Recollectinen genoemd. In 1692 bekende het klooster aan de Beekpoort zich officieel tot deze richting. De vergadering van Limburg? Ergens in Limburg? Maar waar?

In het boek *Vroomheid in Veelvoud* (2000) van Marit Monteiro staat beschreven dat de strengere statuten zijn opgesteld door zuster Johanna Neerinck. Zij probeerde vanaf 1619 de oorspronkelijke geest van afzondering, gebed en versterving in haar klooster in Gent nieuw leven in te blazen, maar ze werd spoedig afgezet als overste en kreeg een bediening als messenslijpster. Daarna stichtte ze een nieuw kloostertje in het stadje Limburg of Limbourg. De nieuwe naam werd Franciscanessen 'Penitenten – Recollectinen'. (Penitentie= boetvaardigheid; recollectie= herbezinning/ inkeer). Toen moeder Johanna overleed in 1648 waren er al zestien kloosters aangesloten bij de Vergadering van Limburg, in 1722 22 en in 1734 38 waaronder haar oude klooster "Bij St. Jacobs" in Gent.

Limburg blijkt te liggen tussen Verviers en Eupen en het moet volgens de Duitse schlager "Ein Gruss aus Limburg" wel iets heel bijzonders zijn. Dat is het ook. Limbourg is de voormalige hoofdstad van het hertogdom Limburg. Het ligt op een bergrug, door de Vesdre of Vesder omspoeld, circa 80 meter boven de rivier. "Limbourg ville historique" biedt een Middeleeuwse aanblik. Rond de Place St. George en in de steegjes en straten staat het vol met zeer oude huizen die tegen elkaar aanleunen en duidelijk gekoesterd worden. Limburg is een echt museum: verweerd, vergrijsd maar toch vrij goed geconserveerd en smaakvol gerestaureerd. Geen antennes op de daken maar wel auto's op de hobbelige kasseien. Het stadje wordt bewust 'historisch- toeristisch' gehouden. Op gewone dagen is de rust er hoorbaar, al komt er toch tamelijk veel toeristisch bezoek. De gotische kerk van Sint Joris, die in de twaalfde eeuw als hofkapel was gebouwd en in de dertiende verbouwd werd tot kerk, wordt stevig onder restauratiehanden genomen. Deze kerk bezit nog een romaanse crypte. Vanaf de oude vestingwallen kijkt u meer op het stadje Dolhain en ziet u de Vesdre, het prachtige landschap van Hervé en de uitlopers van de Ardennen. Limburg was een Romeinse locatie en er zijn ook nog ruïnes van een kasteel dat uit de negende eeuw zou dateren maar wat er nu nog van over is, stamt uit de tiende en elfde eeuw. Rond 1100 maakte Walram de Eerste van Aarlen (Arlon in Luxemburg) van de burcht het centrum van de Luikergouw, en daarmee was Limburg voorbestemd om hoofdstad te worden van het latere Hertogdom Limburg. Willem van Oranje heeft oorlog gevoerd in Limburg en omgeving (1577) en ruim een eeuw later werd het stadje weer geteisterd door oorlog en geweld. In de negentiende eeuw waren er de Frans- Duitse oorlogen en de twintigste eeuw bracht twee Wereldoorlogen,

maar Limburg is er nog, en wel in zo'n authentieke staat dat u er gerust een mooie dag aan kunt besteden.

12. Oud en Nieuw Catharinenberg

Vanuit Dommelen vestigden zich een aantal zusters Franciscanessen aan de Beekpoort in Weert en vanuit Weert trokken ze 125 jaar later weer naar Oirschot. Vanuit Oirschot werden vele dochterkloosters gesticht, onder meer in Oisterwijk. Het Oirschotse klooster heette net als in Weert "Nazareth" en bestaat nog steeds. Het klooster in Oisterwijk werd Catharinenberg genoemd, een naam die het oude klooster van Oisterwijk had gehad. In het boek *Dag Twintigste Eeuw* staat dat op 2 mei 1844 negen Franciscanessen van Oirschot naar Oisterwijk trokken om de opvoeding van de arme meisjes op zich te nemen. Ze gingen wonen in een huis aan het einde van het tegenwoordige Kloosterstraatje. Het klooster herbergde na korte tijd ook een 'Pensionaat voor Jongejuffrouwen uit de gegoede stand'. De pensionairen kwamen vooral uit West-Brabant en de beide Hollanden. In leeftijd varieerden ze van tien tot twintig jaar, zodat ze wel individueel onderwijs gekregen moeten hebben. In 1876 werd het pensionaat opgeheven (omdat uitbreiding van de gebouwen tegengewerkt werd) maar in 1904 stond er een gloednieuw pensionaat in de vroegere voortuin. In 1910 kwam er een nieuw hoofdgebouw aan de Poirtersstraat tot stand met daarachter een neogotische kapel. Het pensionaat bleef bestaan tot 1984. Het had welgeteld 110 jaar gefunctioneerd. De zusters van Oisterwijk onderhielden tevens een MULO- en een Huishoudschool, ook voor externe leerlingen uit Oisterwijk en omgeving. Het klooster staat er nu nog, vlakbij de beroemde Petruskerk van Oisterwijk.

Er was al eerder een klooster Catharinenberg in Oisterwijk. Ik had al eens gelezen dat er in 1615 geprobeerd was om zusters van Barbaradal uit Den Dungen over te plaatsen naar Catharinenberg in Oisterwijk, een klooster waar wèl orde en een positieve sfeer aanwezig waren. Aan het betreffende bevel van bisschop Zoesius gaven de zusters overigens geen gehoor. In het *Katholyk Meyerysch Memorieboek* van 1819 staat dat er omstreeks 1440 een klooster van de Franciscanessen gesticht werd in Oisterwijk en dat Johannes van Heinsberg, de bisschop van Luik, in 1451 het klooster bevestigde. Als gevolg van de Vrede van Munster (1648) werd het klooster opgeheven, maar de zusters van Oisterwijk wisten het vertrek te rekken tot 1731. Ze overtroffen daarmee de zusters van Agnetendal in Dommelen die immers in 1716 naar Arendonk verhuisd waren. De Oisterwijkse zusters hadden een nieuw klooster gesticht in Baarle-Hertog en dit klooster konden ze tot de "Franse tijd" (1795) in stand houden. In de *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch* (1876) van L. Schutjes staat dat het klooster in Oisterwijk oorspronkelijk genoemd werd naar Maria en Catharina, maar dat na 1550 de voorkeur ontstaan is om van Catharinenberg te spreken. Catharinenberg was aangesloten bij het zogenaamde kapittel van Zepperen, een plaats nabij Sint Truiden waar we binnenkort op terugkomen. In 1573 werd Oisterwijk getroffen door een 'beeldenstorm', het klooster werd in brand gestoken de zusters vluchtten naar Den Bosch. In de tijd van het twaalfjarig bestand (1609 – 1621) haalden de zusters hun klooster uit het puin. Daar bleven ze wonen tot 1731, toen de gebouwen door de Staten-Generaal werden verkocht en de zusters naar Baarle-Hertog trokken. Schutjes meldt nog dat enkele zusters uit Baarle-Hertog in Moergestel hun laatste levensdagen hebben doorgebracht, maar in een volgend artikel zal blijken dat het zusters uit Achel waren.

Oisterwijk had voor de reformatie 'een zeer talrijk begijnenhof', het huis van Bethlehem geheten, dat ten zuiden van de kerk stond, daar waar de Lei in de Nemer komt. Volgens Schutjes was het begijnenhof gesticht door de Carthuizers van Keulen. In de Middeleeuwen had Oisterwijk al liefdadige gestichten voor oude manen en vrouwen en een ziekenhuis. Oisterwijk moet een plaats zijn die ook archeologisch nog veel te bieden heeft. Momenteel

wordt er onderzoek gedaan naar het kasteel van Oisterwijk. Er ligt nog een onderzoek te wachten naar een mogelijke (Vikingen-) nederzetting op De Weijenbergh. Vermoedelijk zal er over de historie van Oisterwijk nog veel interessant nieuws komen.

Oisterwijk is ook de geboorteplaats van een van de Martelaren van Gorkum, de Heilige Adrianus, van wie er een beeld te bewonderen is op een opvallende plaats in de Sint Jan in Den Bosch. Adrianus werd geboren in 1504 en werd na zijn jeugdtijd opgenomen in het klooster Terugge bij Den Briel. Naderhand werd hij bestuurder van een vrouwenklooster in Gorinchem. Het *Memorieboek* van 1818 stelt het zo: “ Na het veroveren van het kasteel van Gorinchem, werd Adrianus met de andere Priesters en Religieusen gevangen gehouden, bitterlijk mishandeld, naar Den Briel vervoerd, en (gelijk meermaals verhaald is) in eene schuur van het klooster zelfs van zijne religieuze professie, om zijn standvastigheid in het H. Geloof, met den strop ter dood gebracht, in den nacht van den 9 julij 1572”.

13. Waar lag de plaats Kievermont?

Algemeen overste Maria Schellens nam tussen 1805 en 1850 117 zusters aan, onder meer voor het klooster in Arendonk. Laatste in deze rij was Maria Anna Verwimp die geboren was in Kievermont. Waar zou die plaats liggen of gelegen hebben?

Ik heb allereerst het *Toponomisch Woordenboek* (1960) van Maurits Gysseling geraadpleegd, dat handelt over plaatsnamen die voor het jaar 1226 voorkomen in documenten. En het is meteen raak. Gysseling meldt een plaats Kievermont en die heeft volgens hem gelegen in het arrondissement Peronne aan de Somme in Frankrijk. Verder wijst hij op een Kevermont dat in de buurt van Trier lag. Over Chevremont dat nabij Luik ligt en al vermeld wordt in teksten die op de achtste eeuw betrekking hebben, zegt hij dat deze plaats ook voor komt onder de namen Novo Castello, Capremonte, Kevermunt en Kivermunt. En op internet vind ik een locatie Chevremont bij Kerkrade.

Ik besluit Kivremont in Frankrijk en Kevermont bij Trier links te laten liggen. Bij Kerkrade is er een toponiem ‘Chewezmonde’ of ‘Sjeveemet’. Kwam zuster Verwimp, een familienaam die we in onze regio in elk geval ook tegenkomen, uit dit dorpje bij Kerkrade? De naam Verwimp kan ik in de telefoonboeken van Kerkrade en omgeving echter niet vinden en de twijfel slaat toe. Bovendien hoor ik van de heemkundige W. Schupp uit Oirsbeek dat de naam Chewezmonde rond 1800 door de Fransen op de Tranchotlandkaarten is gezet en op basis daarvan werd er later geconcludeerd dat de naam niet Chewezmonde zou moeten zijn maar Chevremonde. Deze naam is dus niet terug te brengen tot Kevermunt of Kievermont.

Kerkrade valt dus af.

Chevremont bij Luik dus? Een fascinerende plaats, ook vandaag de dag: Chevremonde is nu vooral de basiliek op een forse heuvel met een prachtig uitzicht. Maar het is ook fascinerend in historisch opzicht en ook voor onze regio van belang. In het oorkondenboek van Noord-Brabant van H. Camps staat in een kopie van rond 1200 dat Karel de Grote in 779 bekrachtigde dat zijn voorvader Pippijn aan het klooster Kevermunt een schenking deed. Een zelfde soort kopie is er over keizer Lotharius 1 die in 844 de vroegere schenkingen aan het klooster Kevermunt bekrachtigd zou hebben. Maar in beide gevallen ontbreekt het originele document, dat volgens Camps bij het ‘overschrijven’ niet aanwezig is geweest, bovendien zijn er geen andere bewijsstukken en in de Latijnse tekst wordt de naam Kevermunt helemaal niet genoemd. Het gaat over een ‘(Marie) Novo Castello’ waarvan Gysseling en Camps zeggen dat het Kevermunt is. Verder presenteert Camps nog een afschrift van circa 1200 waarin staat dat keizer Otto 1 in 947 het klooster ‘Kevermunt’ verschillende goederen schonk. In de akte wordt wel de plaatsnaam ‘Kevermunt’ genoemd.

Bij deze akte noteert Camps dat keizer Otto 1 in 972 het klooster Keversmunt schonk aan het klooster Marienstift in Aken. In de tiende eeuw kreeg dit Mariaklooster in Aken er dus een klooster bij dat in Chevremont oftewel Keversmunt bij Luik lag. Tenslotte haalt Camps nog een veronderstelde oorkonde aan, dus een document dat er circa 1050 geweest moet zijn, waarin gestaan zou hebben dat koning Herndrik III de kerk van Budillio (Budel) schonk aan het klooster Marienstift. Een logische redenering: immers, als Budellio eens aan de abdij van Chevremont behoorde en als deze abdij geschonken werd aan het klooster Marienstift, dan is het logisch dat ook Budillio meegeschonken werd. Ook Albert Delahaye beaamt in zijn posthume werk *Het eerste millennium, Historische mythen van de lage landen* (1999) dat de abdij van Chevremont bij Luik Keversmunt is en dat deze Maria-abdij in 972 toegevoegd is aan de abdij van Marienstift in Aken. Hoe zou het met Chevremont of Keversmunt in het tweede millennium gegaan zijn?

Zou Maria Verwimp niet lang voor 1850 uit de buurt van Luik naar Arendonk gekomen zijn? Uit Chevremont dus of daar uit de buurt? Op de een of andere manier moet er wel een soort relatie tussen Chevremont en de Kempen zijn, herinner ik me. Na wat zoeken vind ik een boekje *Hoe ontstaat een postzegel* uit mei 1948 en daarin staat een postzegelloterij beschreven ten bate van de geteisterde abdijen van Chevremont en Achelse Kluis. Maar toch is er nog enige twijfel: 'Kieversmunt' staat er bij zuster Verwimp en niet 'Chevremont'. In de negentiende eeuw was Luik en omgeving ongetwijfeld verfranst, maar de oude naam Keversmunt of Kieversmunt kan best in het dialect levend taalgebruik gebleven zijn. Dialecten zijn taal en leven lang voort naast de officiële taal. Conclusie: hoogstwaarschijnlijk kwam zuster Verwimp uit Chevremont bij Luik. Zouden er in de regio Luik Verwimpers wonen?

14. Klooster Nazareth in Oirschot

Het klooster Nazareth in Weert, het oorspronkelijke refugiehuis van Agnetendal in Dommelen, werd in 1797 gesloten, beter gezegd: met geweld ontruimd door de Fransen. De zusters zochten bij familie en kennissen een veilig heenkomen. In die dagen zocht zuster Bonaventura van Cuyck contacten in haar geboortedorp Oirschot. En in overleg met de deken van Oirschot Joannes van Erp werd besloten om negen zusters in Oirschot huisvesting te verlenen.

Op 22 maart was het zover. Oirschotse mensen met wagens en karren trokken naar het verzamelpunt Weert. Om daar op te halen: de drie oudste religieuzen, zuster Bonaventura, enkele zusters die geen onderdak hadden kunnen krijgen, de zusters die voor de kinderen zогden en ... de zes pensionairen. De biechtvader van de zusters, de minderbroeder Franciscus Wouters, ging ook mee. Ook werden alle bezittingen meegenomen. En zo trok de karavaan dezelfde avond naar Oirschot. Het gezelschap logeerde die avond en nacht bij de ouders van zuster Bonaventura van Cuyck aan de Bestseweg en betrok daarna een gehuurd huis aan de Koestraat. Moeder Bernadine kreeg enkele weken later toestemming om Weert te verlaten en kwam naar Oirschot, evenals een aantal andere 'Weertse' zusters. Zuster Antonia Knapen bleef in Weert en beheerde met haar vader nog zo goed mogelijk wat er van het klooster overgebleven was: ze stierf in 1839 in Nederweert. Spoedig kon er in Oirschot nog een ander huis aan de Koestraat betrokken worden. De huur werd betaald door gegoede burgers van Oirschot en dit tweede huis lag op de plaats waar nu het klooster Nazareth staat. De zusters probeerden zo spoedig mogelijk om in het eigen onderhoud te voorzien, onder meer door het telen van groenten en het bakken van hosties. Een belangrijke geldbron, namelijk de bruidschat die nieuwe kloosterlingen meebrachten, liep aanvankelijk terug, omdat de wetgeving het aannemen van nieuwe kloosterlingen beperkte. Maar een andere inkomstenbron, het kostgeld van de pensionairen, bleef behoorlijk in takt.

Aan het registreren van de giften van weldoeners hebben de zusters altijd veel aandacht besteed, terecht, want de schenkingen waren niet gering. De families Mefort uit Oudenbosch, Van den Dries uit Schijndel en Pudembosch, Olgens uit Oudenbosch vallen als milde gevers sterk op. De relatie met Oudenbosch is opvallend. De familie Van den Dries moet wel vroom geweest zijn. Vijf nichtjes van de burgemeester van Oudenbosch werden religieuze bij de zusters van Oirschot. Deze dochters van mevrouw Van Aken-van den Dries uit Etten waren allen pensionaire in Oirschot. De oom en tante van deze meisjes (van wie de ouders stierven in 1841), het echtpaar Van den Dries-Melfort, gaf onder meer: f 5000,- voor de kapel (1840) en f 4000,- voor de aankoop van Catharinaberg in Oisterwijk (1843). In het *Boek der fundaties* van Oirschot staat aangetekend dat dit echtpaar 'eeuwigdurend' in de gebeden van de zusters herdacht moest worden.

In Oirschot was het kloosterleven wat de arbeid betreft sterk ingesteld op het pensioonaat voor meisjes en de opvoeding en het onderwijs. Het was een totaal en rijk geschakeerd vormingsprogramma. In 1869 stichtten de zusters van Oirschot een Normaalschool en in 1898 een Kweekschool. Ook de bejaardenzorg was bij de Oirschotse zusters in goede handen. Hoe de Franciscanessen van Oirschot geworsteld hebben met de vraag naar de verhouding en later de afstemming van actie en contemplatie, arbeid en gebed, ora et labora kan men lezen in *Vroomheid in Veelvoud. de Geschiedenis van de Franciscanessen van Oirschot* (2000) van Marit Monteiro. Ik vind dit boek niet alleen als historische studie een meesterlijk werk, maar het is ook een schitterende diepgravende studie naar gedachten en gevoelens van mensen die voor een bepaalde levensvervulling gekozen hebben. De actieve component van het leven van de zusters ontwikkelde zich steeds sterker, maar die component werd ook geleidelijk aan steeds minder als tegenstelling met bezinning en gebed ervaren, denk ik. Het apostolaat werd steeds belangrijker en steeds meer aanvaardbaar. De oude scheiding van klooster en wereld kreeg steeds meer een relatief karakter. Oude rituelen, omgangsregels en gebruiken vielen weg of veranderden. In een tijd van verwarring 'communiceerde men zonder elkaar te verstaan', maar hoe vaak bleken de zusters elkaar wel te kunnen vinden.

In 1844 werd vanuit Oirschot het klooster Catharinaberg in Oisterwijk gesticht. In 1891 kwamen de Franciscanessenkloosters van Oirschot, Oisterwijk en Gemert onder één bestuur: alles bij elkaar geteld hadden deze kloosters in ons land in de loop der jaren 37 'bijhuizen' met vele scholen en gasthuizen en in Brazilië 32.

15. Het broodhuys in Moergestel

De gebouwen en kunstwerken van kloosters en kerken kregen in het verleden veel te verduren vanwege de gevolgen van de Beeldenstormen (1567), de Vrede van Munster (1648), de Franse revolutie (1789) en de wereldoorlogen. Dat Agnetendal in Dommelen in 1716 moest sluiten is een gevolg van de Vrede van Munster. De Republiek nam toen het gehele bezit van het klooster in beslag. Catharinadal in Achel verdween uit de geschiedenis door de Franse revolutie: er was vrijheid van godsdienst gekomen, maar tevens verbood de staat alle eigendom van kerken en kloosters, omdat er een einde gemaakt moest worden aan 'onrechtvaardige' verschillen.

Toen Catharinadal in 1798 opgeheven moest worden, waren de Achelse zusters rechteloos. Ze werden verjaagd. Een aantal zusters vond in Moergestel een woning 'over het water'. Vanuit Moergestel werd het Achelse bezit in de gaten gehouden en nog zo goed mogelijk beheerd. Op 1 juli 1800 kwamen de zusters die bij Catharinadal hoorden, naar Borkel en Schaft om onder leiding van de Bergeykse notaris Antony van Galen het eens te worden over de bestemming van het kloosterlijke goed. Ook onderschreven ze dat ze een gemeenschap zouden blijven vormen, ondanks het feit dat ze verspreid moesten wonen. De families Vogels,

Van Tulder en Piggen speelden een belangrijke rol in de afwikkeling van allerlei zaken. Het op afstand beheren van Catharinadal duurde tot 16 oktober 1809, toen en zekere Leonardts het klooster kocht voor een bedrag van 2225 francs en enige andere verplichtingen.

Of is die koop niet doorgedaan? Was de koper een zekere Bloemers die meteen nogal fanatiek ging slopen en verkopen? De berichten hierover zijn niet duidelijk. De Achelse gebouwen kregen in elk geval vanaf toen allerlei bestemmingen en kwamen later ook weer in andere handen. Veel werd in de loop der jaren gesloopt. Een gebouw is gebleven en nog steeds te bezichtigen, namelijk het Spinhuis dat vlakbij het kasteel Genebroek ligt.

In 1971 kwam Dominicus de Jong met een artikel getiteld: ‘Achelse nonnen kwamen onder anderen te Moergestel sterven.’ Dat klinkt nogal dramatisch, maar de historische werkelijkheid valt mee. Men wist allang dat er vlak voor 1800 een aantal nonnen naar Moergestel was gevlucht en men dacht dat deze zusters uit Baarle Hertog (de voortzetting van het klooster Catharinaberg uit Oisterwijk) waren gekomen. Dominicus toonde echter aan dat het om zusters uit Achel ging. In 1796 bestond de gemeenschap van Catharinadal in Achel uit 54 personen: de rector, 28 zusters, drie knechten, twee meiden en twintig interne scholieren. Een twintigtal zusters trok naar Moergestel en de andere personen zochten een onderkomen bij familie en bekenden.

Het eerste huis in Moergestel waar de nonnen verbleven, lag ‘over het water’. Het blijkt te gaan om een huis dat vanuit Moergestel gezien aan de overkant van het riviertje De Reusel lag. Voordien was het de woning van de predikant. Het huis aan de Oirschotseweg 11 staat er nog en het ligt in een fraai park dat met grachten omgeven is. De zusters woonden op deze plaats van 1800 tot 1809. Daarna verbleven ze in het voormalige huis van de gemeentesecretaris (nu: Kerkepad 7) tot 1830 of later. Het staat vast dat de zusters van Achel in 1837 geen bezit meer hadden in Moergestel. Uit de sterfdagwijzer van Catharinadal blijkt dat de volgende zusters in Moergestel zijn overleden: Catharina Claes, Rosa Eijcken, Gertrudis Vogels, Cecilia van Dijk, Maria Seijen, Christina Boonen, Margarita Achten, Cornelia Vogels, Francisca Piggen, Antonia van Tulder, Helena Boonen en Clara van Dongen. Sommige Moergestelse zusters zijn elders overleden. Moergestel is een bezoek waard: belangstellenden kunnen eens gaan kijken naar het Broothuys, naar de kerk van St. Jan de Doper en naar het huis waar de zusters van 1809 tot 1830 woonden (Auberge De Man).

16. Nieuwe archiefvondst Catharinadal in Achel

Enige tijd geleden is in de Achelse Kluis een brandkast opengemaakt waarvan men vermoedde dat er studiemateriaal en manuscripten van de historicus Dominicus de Jong in zouden zitten. Groot was de verbazing toen er het vrijwel volledige originele archief van het Achelse klooster Catharinadal uit tevoorschijn kwam. Het gaat om een grote verzameling documenten uit de periode 1432 – 1798. Deze “terugvondst” is van grote historische betekenis. De geschiedenis van het klooster Catharinadal in Achel heeft namelijk ook te maken met de geschiedenis van de kloosters Agnetendal in Dommelen, Barbaradal in Den Dungen, Agnetendal in Arendonk, Aan de Beekpoort in Weert, Nazareth in Oirschot, Catharinaberg in Oisterwijk en verder met het gebouw het Broothuys in Moergestel. Tijdens de speurtocht naar de geschiedenis van deze kloosters (van de zusters Franciscanessen) werd nog een aantal originele documenten ontdekt.

“Het is of de duvel ermee speelt”, zegt zuster Theonée Jorna van het klooster Nazareth in Oirschot, “Sorry dat ik het zo zeg, maar.....” Wat was er gebeurd? Ik had zuster Theonée gebeld en gevraagd waar ik literatuur kon vinden over het klooster Nazareth aan de Beekpoort in Weert en ik had verteld over het teruggevonden archief van Catharinadal in Achel. Een dag later krijgt zuster Theonée bezoek en het gezelschap vraagt of ze ook het archief mogen

zien. Dat mag, en in het archief ziet zuster Theonée op een kast een doos staan die er al jaren staat, ze grijpt erin en.....ze heeft een stapeltje originele documenten van het klooster Catharinadal uit Achel in handen. Acht documenten die ik meteen in kopie krijg. Theologisch gezien heeft hier een Heilige mee gespeeld, denk ik bij mezelf, niet de duvel. De duvel zou ermee gespeeld hebben als zuster Theonée zeker geweten had dat er een doosje met documenten op de kast stond en dat het plotsklaps verdwenen zou zijn. Maar nu de documenten. Ik loop ze na in chronologische volgorde.

Er is een stuk (van rond 1670 schat ik) dat de Statuten bevat “der Susters Religieusen van den derden regel van Sint Franciscus de poenitentia voor ons Convent van Achel in Nederlandt onder het Bisdom Luyck”. Deze statuten zijn bekrachtig door Arnoldus Baken, pastoor in Achel. In de statuten staat onder meer de aanbeveling “Godt altijd medt reijnder herten ende goede conscientie te dienen”. Een Latijns stuk uit 1694 handelt over de kloosterregels van Sint Franciscus . In 1709 is er een stuk opgesteld over transacties van Catharinadal met Achelse burgers zoals Adriana Michiels, Arnold Truijens en Peter Meeus. Een pracht stuk voor een cursus “oud schrift”. Ik laat een stukje tekst afdrukken; dan kunt u nagaan wat daar naar uw mening staat. Een religieus onderwerp behandelt Gerard Weytens (de biechtvader van de zusters van Catharinadal) in een brief van 1721. Het Latijnse stuk van 1726 meldt dat Pater Guardiaan van Maaseyk getuige moet zijn bij de keuze van de Moederoverste van het klooster te Achel. Het document van 1743 is in het Frans gesteld en gaat onder meer over een ingewikkelde geldzaak tussen de gemeente Achel en de “ gages du Chapelain et du maître D'école”. In een “Extract uyt Scheepenen des Landts Grevenbroeck” uit 1744 sluit het klooster met de gemeente een accoord over een te betalen schatting. De tekst van 1752 voert ons naar de “openbaeren notaris binnen Thorn” en daar zijn onder meer aanwezig: Godefridus Coomans (kapelaan in Dilsen), Henricus Corten (priester), Michael Coomans (geneesheer) en afgevaardigden van de Antwerpse families Coegels en Eijkholts. De bijeenkomst is belegd in verband met het testament van pastoor Bex van Dilsen waarover al sinds 1740 fanatiek geprocedeerd wordt. De notaris weet een minnelijke schikking te organiseren. Het stuk van 1754 komt ook weer van een notaris, in dit geval de “openbahren notaris geadmitteert bij den Souvereijnen rade van Brabant tot Eupen lande van Limburg”. Nu is de moederoverste Agnes Engels van Catharinadal van de partij, want het gaat om leningen en dus over aflossingen en renten. Het gaat om heel wat “pattacoens”, “schellingen tegen Maastrichter course” en guldens.

Transcriptie : Voor het clooster van Achell raeckende 400 gl overgetransporteert door Peter Meeus staende op die gemeente van Achell – 1709-

17. Kievermont toch gevonden

Algemeen overste Maria Schellens van de orde van de zusters Franciscanessen nam tussen 1805 en 1850 117 zusters aan, onder meer voor het klooster in Arendonk. Laatste in deze rij was Maria Anna Verwimp die geboren was in Kievermont. Maar waar lag Kievermont? De mogelijkheden van een Kevertmont bij Trier, een Kievreumont aan de Somme en een Chewermond of Chevremont bij Kerkrade werden in een vorig artikel te licht bevonden en vielen af. De conclusie luidde toen dat zuster Maria Anna Verwimp hoogstwaarschijnlijk uit Chèvremont (voorheen Kevertmunt genoemd) bij Luik kwam. Met de vraag “Zouden er in de regio Luik Verwimp wonen?” sloot ik dat artikel af. Dat duidde op onzekerheid. Maar aan die onzekerheid zou een einde komen. De heer Th. Van der Aalst uit Hapert belde mij op en vertelde dat hij in een archief in Antwerpen een aantekening van 21 februari 1667 gevonden had dat aan Wautter en Adrian Verwimp pleeggeld betaald was voor een kind in Budel. Er zijn veel teksten bekend dat de stad Antwerpen kinderen bij burgers in De Kempen

onderbracht tegen een bepaalde vergoeding. Dus hier in de buurt. De heer Van der Aalst had echter nog een andere aantekening die ik hier letterlijk opneem omdat ze de oplossing van het raadsel bevat: “Gemestert aan een vindelins kindt het dwleck sijn been heeft gebroecken tot kivermond onder geel wonende bij bastiaen croelmans. daer ick over ander daegh te peerde ben geweest verdient 12 gulden. Bij mij franciscus vanden hove Chirurgijn in meerhault actum den 4 october 1660”. Dat laat aan duidelijkheid niets te wensen over. Kievermont moet dus bij Geel gelegen hebben. Je zoekt ver en het ligt zo dichtbij. Op wegenkaarten en landkaarten kan ik bij Geel geen Kievermont vinden. Maar een bezoek aan het archief in Geel levert na korte tijd al uitsluitel. In een “Jaarboek van de vrijheid en het land van Geel” (uitgegeven in 1971) vind ik vele Verwimpen . En ja hoor: in een lijst van 1816 staat Kievermont en Kievermonts Heiend, en nog mooier: de weduwe Verwimp -El. Bertels met haar vijf kinderen pacht in 1816 de “zeer hoog gekwoteerde pachthoeve” die klaarblijkelijk toebehoort aan Van der Genen uit Roermond.

En na enige navraag blijkt dat Kievermont nu nog bestaat. Het is een gehucht vlakbij maar ook net buiten Geel. Het wordt gevormd door een aantal burgerhuizen en boerderijen met in het midden een kleine supermarkt en een kapelletje. Mooi om even doorheen te rijden of te wandelen. Mocht u er heen willen gaan dan kunt u dat het beste combineren met een bezoek aan Geel. Zoals veel Belgische steden en dorpen is er veel aandacht besteed aan het cultureel patrimonium. Bij onze Zuiderburen is er een geweldig toeristisch offensief gaande: bezoekers worden zeer goed geïnformeerd over het historische erfgoed. En dat is er in Geel volop. De Sint- Amandskerk is een prachtige kerk met een enorme beeldenrijkdom. Voor de uitbeelding van de legende van de heilige Dimphna moet u in de St.- Dimphnakerk zijn. Daar vindt u het beroemde retabel met de uitbeelding van de legende. Dimphna vluchtte rond het jaar 600 uit angst voor haar vader uit Ierland en kwam via Antwerpen in Geel terecht. De bijzondere betekenis voor de verpleging van mensen met een geestesziekte wordt in verband gebracht met de legende van Dimphna. Geel is nog helemaal doordrenkt van deze legende en van het feit dat de stad eeuwenlang een Dimphna- bedevaartsplaats was en nog steeds is. In het gehucht Zammel bij Geel is er een Dimphnakapel met putje en een eeuwenoude linde. In Geel mag u in elk geval niet missen het St.- Dimphna- en Gasthuismuseum. De oorsprong van het gasthuis ligt al in de jaren 1270 – 1286. De verzorging was in handen van broeders en zusters die leefden volgens de regel van Augustinus. In 1552 werd het functioneren van het gasthuis krachtig gereorganiseerd. In de Franse tijd (rond 1800) werden de gebouwen van gasthuis en klooster wel geconfisceerd door de staat, maar de gasthuiszusters mochten er blijven wonen omdat ze het bijzondere statuut kregen van “Hospitaalcongregatie”. In 1969 bouwden de zusters een nieuw klooster in de onmiddellijke nabijheid van het oude. Ze lieten in 1970 de oude gebouwen restaureren en toen werd daarin het prachtige museum gevestigd.

18. Overleggen in Zepperen

Catharinadal in Achel werd gesticht in 1432, Agnetendal in Peer in 1438, Agnetendal in Dommelen in 1452, Catharinenberg in Oisterwijk in 1440, Barbaradal in Den Dungen in 1475. In de literatuur over de situatie van deze kloosters kom je de naam “Zepperen” tegen. Van de kloosters wordt gemeld dat aangesloten waren bij het Kapittel van Zepperen. Dat hield in dat het klooster onder gezag stond van dit Kapittel dat gevestigd was in het klooster van de Franciscanen in Zepperen. En dat de generaal van het Kapittel regelmatig een visitatiebezoek kwam afleggen, dat wil zeggen een kwaliteitsonderzoek verrichten. Zepperen? Wat is dat? Waar ligt dat? De nieuwgierigheid is gewekt. Het blijkt een langgerekt dorp in de buurt van Sint- Truiden. Maar net als het nabij gelegen Zoutleeuw was het vroeger een stad. Nog vroeger waren het plaatsen die aan of nabij de belangrijke Romeinse weg Keulen -

Boulogne lagen, met als tussenstations bijvoorbeeld Aken - Maastricht – Tongeren – Sint Truiden – Zoutleeuw. In 1425 begonnen een aantal jonge mannen in Zepperen een klooster, waarvoor Jan van Heinsberg (bisschop van Luik) in 1435 de statuten samenstelde. En deze statuten stonden in het bisdom Luik model voor de statuten van de kloosters van de Franciscanen en Franciscanessen. In de vijftiende eeuw besloten ze zich te verenigen onder het Kapittel van Zepperen en niet onder het Kapittel van Utrecht. Jaarlijks was er een algemene vergadering van deze kloostergroepering en die werd in Zepperen gehouden. Van Catharinadal en van Barbaradal staat het vast dat ze aangesloten waren, van de andere kloosters weet ik het niet. De archieven van het Kapittel van Zepperen zijn helaas verloren gegaan en daarmee ook het bestand van visitatie- verslagen. In de archieven van de kloosters zelf is er wel een en ander bewaard gebleven. Van Barbaradal zijn er een aantal visitaties bekend. In 1538 wijst de generaal er bijvoorbeeld op dat de zusters de statuten wel goed moeten uitleggen en er geen eigenzinnige draai aan moeten geven. Dit was Zepperen toen maar hoe staat het met Zepperen nu? In het dorp staat de vijftiende- eeuwse gotische Sint-Genovevakerk met een romaanse toren uit de elfde eeuw. Deze silexstenen toren is gelukkig niet vervangen door een gotische, dus bewaard gebleven, en speelde als klokkenstoel, archiefkamer en versterking zowel een burgerlijke als een geestelijke rol. De kerk is in de periode 1860 – 1910 ingrijpend gerestaureerd. In 1898 werden onder een kalklaag de Middeleeuwse muurschilderingen ontdekt die de kerk van Zepperen beroemd zouden maken. Vooral het laatste oordeel is uitermate expressief in beeld gebracht, maar u ziet er bijvoorbeeld ook een tafereel over Sint Christoffel en een middeleeuws “stripverhaal” over het leven van Sint Genoveva. Waar zou het oude klooster gelegen hebben? Bij de kerk zie je fraaie zeventiende- eeuwse gebouwen maar dat waren voorheen de woning en boerderijgebouwen van de rentmeester. Het boek “Zepperen, Kapitteldorp – Sint-Genovevakerk en laatgotische muurschilderingen” (1993) van de Remacluskring biedt uitkomst. Van het oude klooster is niets meer over: het werd door de oorlogstoestanden in de periode 1589 – 1600 verwoest. In en na 1600 werd een nieuw klooster en gebedshuis gebouwd. Vooral in de periode 1673 – 1678 waren er plunderingen en verwoestingen en dus was er veel herstelwerk nodig. In 1725 werd het bedehuis vervangen door een grote kerk en in de achttiende eeuw werd het klooster aanzienlijk uitgebreid met kloostergebouwen in classicistische stijl. Die staan er nu nog. Het complex is nu eigendom van de Paters Assumptionisten die er hun vermaarde Sint Aloysius- gesticht (een onderwijsinstelling) in hebben ondergebracht.

Op één dag kunt u combineren een bezoek aan de Genovevakerk van Zepperen, de kerk van het begijnhof van Sint- Truiden en de Leonarduskerk van Zoutleeuw. U treft dan drie juwelen van kerken aan. De kerk van Zoutleeuw is aan restauratie toe maar tegelijk zo overdonderend rijk aan kerkelijke kunst dat ze een onuitwisbare indruk bij u zal achterlaten. In tal van kunstboeken vindt u afbeeldingen van en uit de kerk van Zoutleeuw. Sint- Truiden zelf met haar kerken, abdij en museum vergt een dag apart.

19. Historische verrassing in Oirschot

Hij was eerst boer, werkte daarna bij het kadaster en begon zich toen en daarna steeds meer toe te leggen op heemkunde. De heemkunde van Oirschot. Peter Vogels ontwikkelde zich zo tot een verzamelaar en archivaris. Twintig jaar was hij vice-voorzitter van de heemkundekring " Rondom den Herd", en lange tijd beheerde hij een verzameling heemkundige voorwerpen (vooral uit het boeren-leven). Hij heeft gereageerd op het artikel over de zusters Franciscanessen in Oirschot. Hoe raakt iemand verslingerd aan de historische en

heemkundige zaak? “Mijn vader”, zegt Peter, “ had vijf zussen die zuster werden en twee broers die pater werden”. Met zevenen uit één gezin het klooster in.

De kinderen uit dat gezin correspondeerden met hun ouders en Peter heeft deze correspondentie uit de jaren 1890 – 1955 verzameld in een dik boekwerk. Bij de overdracht van de boerderij van zijn vader aan Peter (in 1955) lag die correspondentie keurig opgestapeld in een “laoike” van een kast, en niemand van Peter’s broers of zussen zat op deze erfenis te springen. Goed dat het bewaard is. Peter zal voor mij een kopie maken van enkele belangrijke brieven.

Het archief van Vogels bestaat uit drier onderdelen; een aantal oude boeken, een groot bestand aan foto’s en een omvangrijk archief van knipsels in verband met 70 jaar Oirschot. Er is een boek uit 1874 “ Het leven onzes Heeren Jezus Christus en zijner maagdelijke moeder Maria”, extra-interessant omdat op de eerste bladzijden de familie Vogels in de jaren 1830- 1889 is beschreven. Dat is gedaan door de toenmalige pastoor van Hapert: Cornelis Vogels. We bekijken een aantal oude kerkboeken en oude godsdienstige boeken, zoals “ De vrome dienaar van Maria” (Turnhout, circa 1888) en een beschouwing van J.H. van der Palm over de wijsheden van Salomon (Amsterdam 1811). En daar is plotseling een heel bijzonder boek, namelijk de nieuwe editie van de “Catechismus Concili Tridentini” (Katechismus van het Concilie van Trente) uit 1720. Het concilie van Trente werd gehouden van 1545 tot 1563 en het bestond uit drie zittingsperiodes: 1545-1548, 1551-1552 en 1562-1563. Onder meer de latere bisschop Rythovius was erbij betrokken. En de invloed van het concilie op het kloosterleven was groot. Op het priesterschap trouwens ook, want dat kunnen we zien aan het volgedne boekje dat ter tafel komt. Een originele druk van “De sacrificio Missae, Tractatus asceticus” staat er in prachtige druklettertjes op de eerste bladzijde. Gedrukt in 1648 en uitgegeven in Keulen. Een boekje van 11 bij 7 bij 2 cm, en het telt 220 bladzijden, en het bevat het complete systeem van richtlijnen voor de priester. Zoals gewoonlijk bewaar ik het spannenste voor het laatst. Al bijna denk ik: dat zal wel niet veel bijzonders zijn, die acht delen uit een reeks. Toch maar even kijken, want je weet maar nooit. Het blijkt te gaan om een complete vertaling uit 1792 (uitgegeven door J. de Busschere in de Predikheerenstraat in Brugge) van de beroemde verzameling Heiligenlevens van Alban Butler (1711 – 1773). In 1995 is er in ons land een prachtige uitgave verschenen “ Heiligenlevens” (REBO-productions) waarin levensbeschrijvingen van 235 heiligen uit de boeken van Butler kort naverteld worden. Maar Butler beschreef 535 heiligen, niet kort maar uitvoerig. En de Nederlandse vertaling van dit beroemde werk ligt hier nu op tafel. De volledige titel luidt: “De levens der HH Vaders, der Martelaeren en van d’ andere voornaeme Heiligen. “Alban Butler was een geboren leraar, een knap schrijver en een man met een begrijpelijk geloof”, staat er in de Inleiding van het nieuwe boek uit 1995. We spreken af dat Peter voor mij een kopie maakt als ik “een of andere heilige wil hebben”.

Peter heeft heel Oirschot gefotografeerd, tientallen albums vol met foto’s van goede kwaliteit. Een tentoonstelling meer dan waard. De albums over “Kloosters en kerken” en “Kerken en kapellen” kies ik uit om ze nader te bekijken. Zo zie ik de graftombe van John Turing van Ferrier († 1902), heer van Oirschot en Best. Je raakt niet uitgekeken.

Het uitgebreide archief dat knipsels bevat over alles wat met Oirschot 1930 – 2000 te maken heeft, heeft Peter trouw en zorgvuldig bijgehouden . Als ik vraag hoe lang hij er nog mee door wil gaan, komt uiteindelijk het antwoord dat hij het tijd vindt om het archief van de hand te doen. De inhoudsopgave maakt duidelijk dat voor de lokale geschiedbeoefening een zeer toegankelijke documentatie ligt te wachten.

20. De Achelse Beeldenroof

In Achel is er een monumentenroute van 2,3 kilometer. Een prima wandelwijzer. U wandelt langs 25 historische bezienswaardigheden. Onder meer komt u er nog enige overblijfselen tegen van het klooster Catharinadal (1432- 1795) waarvan een tijd geleden het archief werd teruggevonden op de Achelse Kluis. Als u aan de wandel gaat dan passeert u in de bossen een zeer oude toren, De Tomp genaamd. Van de schamele resten van de niet ver daarvandaan gelegen burcht van Grevenbroek krijgt u echter niets te zien. Ook komt u voorbij de kerk van Monulphus en Gondulphus (al genoemd in een pauselijke bul van 1139) en u belandt bij het slot Genebroek dat fraai gerestaureerd is. In het tijdschrift “Genebroeker Echo’s” heeft de geschied- en heemkundige kring “De Goede stede van Hamont” bij de routebeschrijving enige kanttekeningen geplaatst. Zo is De Tomp waarschijnlijk geen burchttoren maar een torenmolen. Van De Tomp in Achel (gebouwd in de eerste helft van de vijftiende eeuw) is onlangs een “tweelingbroer” teruggevonden , namelijk in Well in Nederlands Limburg. Beide ruïnes lijken sprekend op elkaar en bovendien is bewezen dat de eigenaren familie van elkaar waren. Het verdwenen kasteel Grevenbroek dat dus nabij De Tomp gelegen heeft, wordt vaak verward met het jachtslot Genebroek. Genebroek is nu nog te bezichtigen midden in Achel en wel op de plaats waar vroeger het klooster Catharinadal gestaan heeft. En zo zijn er nog wel wat correcties en aanvullingen wat de monumentenroute betreft. Maar een belangrijke kwestie blijkt de vraag of Achel of Hamont voorheen de zetel was van de heerlijkheid Grevenbroek. Er is in het verleden nogal eens beweerd dat dat Achel was (en daar zat dan de suggestie aan vast dat Achel eigenlijk belangrijker was dan Hamont) maar in de “Genebroeker Echo’s” wordt nu keihard het volgende gesteld: “ Kortom, beweren dat Achel de zetel is van de heerlijkheid Grevenbroek, is historisch zeer onnauwkeurig en voor de periode 1350 – 1796 ook historisch fout”. Van Dominicus de Jong, de voormalige archivaris van de Achelse Kluis, meldt dit heemkundig tijdschrift een wapenfeit dat ik tot nu toe nog niet kende. Hij blijkt namelijk honderden testamenten van Achelse mensen uit de zeventiende en achttiende eeuw verzameld en in manuscriptvorm uitgegeven te hebben. Als er in een dorp geen notaris was dan trad de pastoor vaak op als notaris. En in Achel was dat zo. De laatste tijd worden er hier en daar nog testamenten gevonden die niet in de verzameling van Dominicus zitten. Zo vermaakte Maria Keunen op 20 mei 1717 (volgens pastoor Joannes Teunissen) haar erwten en bonen aan “haer vrinden van Caulil”, haar “rooden rock” aan Jen Vermaiens, en haar moespot aan Geertrui Neelemans. Het spannendste nieuws heb ik voor het laatst bewaard. Het gaat over de verdwijning van de twee oudste kerkbeelden. U hebt dat niet in de krant gelezen? Dat klopt, want de “Grevenbroeker Echo’s” zegt: “ De ‘discretie’ rond deze diefstal werd aanvankelijk als ‘geheimdoenerij’ opgevat”. Maar de ware toedracht is sinds enige maanden duidelijk. In februari 2000 werden de beelden van Sint Barbara (circa 1500) en van Sint Rochus (circa 1780) gestolen uit het oud klooster te Achel. Ze werden bij een antiquair in Maastricht aangeboden, maar deze man rook onraad en waarschuwde het Bonnefantenmuseum van Maastricht. De experts van dat museum herkenden de Achelse beelden. De “kerkfabriek” van Achel werd ingelicht, en – de waarheid moet gezegd worden- toen pas kwam men er in Achel achter dat er twee beelden verdwenen waren. Goed, beter laat dan nooit, en het belangrijkste is dat ze teruggekomen zijn. Er bleek nog meer gestolen te zijn, namelijk in elk geval enkele prachtige missaals, die kennelijk in Diest te koop aangeboden zijn maar tot nu toe nog niet teruggevonden. De “Grevenbroeker Echo’s” stelt duidelijk dat deze wantoestanden onaanvaardbaar zijn voor de lokale Hamont- Achelse gemeenschap: “Er is dus duidelijk meer zorgzaamheid nodig voor ons patrimonium”. Het Maastrichtse Bonnefantenmuseum verdient een pluim. Daar is op dit moment een unieke tentoonstelling te zien van 72 vroeg- zestiende eeuwse houten beelden.

21. Dichteres van Barbaradal

Kwam de Middeleeuwse dichteres van Barbaradal (bij Den Dungen) uit Dommelen? Rond 1880 ontdekte Gideon Busken Huet in de Franse nationale bibliotheek in Parijs een aantal geestelijke liederen van een kloosterzuster uit de buurt van Den Bosch. Tachtig blaadjes met daarop 45 gedichten en een stukje proza. Uit het schrift, het taalgebruik en de soort papier kon men concluderen dat de teksten stamden uit de periode van rond 1500.

In 1452 was in Dommelen het Franciscanessenklooster Agnetendal gesticht, vanuit Catharinadal in Achel. Dit klooster kwam snel tot grote bloei en in 1475 trokken 12 zusters vanuit Dommelen naar Barbaradal op de Eykendonk in Den Dungen. Ze betrokken daar een reeds bestaand gebouw dat gesticht was door de Karthuisers, die naar Vught vertrokken waren. En het is best mogelijk dat de dichteres van Barbaradal tot deze groep Dommelse pioniersters behoorde.

Van Barbaradal (1475- 1648) is niets meer over ; de snelwegen ten zuiden van Den Bosch bedekken deze historische plaats. Maar gelukkig is er heel wat archiefmateriaal bewaard gebleven, en op basis daarvan publiceerde L. van den Meerendonk in 1964 een historische studie over Barbaradal. Daaruit blijkt wel dat Barbaradal een “roerig” klooster was: er waren nogal eens spanningen en conflicten en de zusters lieten zich niet gemakkelijk iets gezeggen. Bovendien lag het klooster er tamelijk onbeschermd bij en dus had het herhaaldelijk te lijden van plundertochten van roversbenden en legereenheden. In het boek van Van den Meerendonk vond ik een verwijzing naar de dichteres van Barbaradal en ik ontdekte dat in 1936 Piet Dorenbosch een tweedelig artikel over haar gepubliceerd had in Brabantia Nostra. En in de bibliotheek van de Achelse kluis kon Leo Indenkleeft dat binnen enkele minuten tevoorschijn halen. En in dat stuk stond dat literatuurhistorici (onder meer Anton van Duinkerken) tot de vaste conclusie waren gekomen dat met “ons convent” Barbaradal bedoeld moest zijn: het vanuit Dommelen gestichte klooster in Den Dungen.

Veel liederen uit het oude manuscript zijn toegewijd aan Sint Barbara, een aantal andere aan Sint Francisus en Sint Clara. Sint Jan, de Bossche stadsheilige, heeft ook een voorname plaats, evenals Maria, die in de geschiedenis van Den Bosch ook vaak in beeld is. Uit een lied ter ere van Maria citeer ik een stukje:

O sterre der zee, ghy sijt soe scoone,
Ghy verblijft daer al den troone
En die te water sijn,
Sy hebben hope en troost alleene
Aen uwen scoenen scijn.

Anton van Duinkerken vond dat de dichteres van Barbaradal een der meest oorspronkelijke der Nederlandse mystiek mag heten: zij vertegenwoordigt de liefvallige, primitieve verbeelding. Ze schreef pure volkspoëzie, vol klank en kleur en leven, oprecht en kinderlijk eenvoudig. De dichteres ervaart zich als de bruid van Christus en ze wantrouwt de wereld en de menselijke natuur. “Ic heb gemint, ic was verblind; Natuere en wouts niet laten”, schrijft ze op zekere dag. De bundel bevat ook veel kerstliederen maar die kunnen vaak ook tot de Marialiederengerekend worden. Zo dicht ze: “ Wy willen dit kindeken wermen Met onser minnen gloet Zoe zal hy onser ontfermen...”.

Van Barbaradal is niets meer te zien, dus daarvoor hoeft u niet naar Den Dungen te gaan. Maar Den Dungen is wel een bezoek waard, zeker als u een tocht maakt langs de abdij van Berne in Heeswijk en het kasteel van Heeswijk- Dinther en dan uitkomt bij het Museum voor Religieuze Kunst in Uden. U komt daar allerlei beelden van Sint Barbara tegen. De abdij van Berne stond ooit (vanaf 1134) in de buurtschap Berne bij Heusden, maakte chaotische jaren mee in de periode na 1648 en raakte verstrooid, maar in 1857 werd het kloosterleven hersteld in Heeswijk, en als u in de beroemde boekenwinkel rondloopt zult u verbaasd zijn vanwege de geestelijke kracht die van deze abdij uitgaat. (Reacties: 040 – 2016283)

22. Kievermont – Kevermunt - Chèvremont

De plaatsnaam “Kievermont” kwam ik enige jaren geleden tegen in een lijst van het klooster van de Franciscanessen in Arendonk. Daar zou een zuster vandaan gekomen zijn, genaamd Maria Verwimp, die rond 1850 intrad. Uit allerlei literatuur herinnerde ik me de plaatsnaam “Kevermunt” en ook dat die in verband gebracht werd met Chèvremont bij Luik. Mijn zoektocht begon ik met het raadplegen van het *Toponomisch Woordenboek* (1960) van Maurits Gysseling. Dat boek handelt over plaatsnamen die voor het jaar 1226 voorkomen in documenten (meestal kopieën en dat kunnen ook zogenaamde kopieën zijn). En het was meteen raak. Gysseling meldt een plaats Kievreumont en die heeft volgens hem gelegen in het arrondissement Péronne aan de Somme in Frankrijk. Verder wijst hij op een Kevermont dat in de buurt van Trier lag. Over Chèvremont, dat nabij Luik ligt en al vermeld wordt in teksten die op de achtste eeuw betrekking hebben, zegt hij dat deze plaats ook voor komt onder de namen Novo Castello, Capremonte, Kevermunt en Kivermunt. Verder ontdekte ik via internet dat er nabij Kerkrade een locatie Chevremont bestaat. Ik besloot om het Kivreumont in Frankrijk en Kevermont bij Trier maar links te laten liggen en me te concentreren op Chevremont bij Kerkrade en Chèvremont (Kevermunt) bij Luik. Waar lag het Kievermont van Maria Verwimp?

Bij Kerkrade is er een toponiem “Chewermond” of “Sjeveemet” (in de veertiende eeuw: Schaveymont). Dit gaat kennelijk terug op het Latijnse ‘cavatum montem’: een berg met steile hellingen die afdalen naar een dal of een holle weg. Ik hoorde van onze SEMafoorabonnee en heemkundige W. Schupp uit Oirsbeek dat de naam Chewermond rond 1800 door de Fransen op de Tranchotlandkaarten is gezet als Chevremont. Op basis daarvan werd er na 1800 soms ten onrechte geconcludeerd dat de naam “dus” eigenlijk Chèvremont (geitenberg) zou moeten zijn. De naam Chewermond of Sjeveemet is dus niet terug te brengen tot Chèvremont, en dus ook niet tot Kevermunt of Kievermont. Kerkrade viel dus af. Dank aan Wiel Schupp.

Chèvremont bij Luik dus? Een fascinerende plaats, ook vandaag de dag: Chèvremont is nu vooral de basiliek op een forse heuvel met een prachtig uitzicht. Maar ook fascinerend in historisch opzicht. Een folder van de basiliek vermeldt dat de heilige Begge met haar echtgenoot Ansegise op het kasteel van Chèvremont woonden en dat uit hun huwelijk een zoon geboren werd, de latere Pepijn van Herstal (een plaatsnaam nabij Luik), de overgrootvader van Karel de Grote die er – volgens de folder- al een Mariakerk stichtte. In de tijd van de Noormannen werden de stoffelijke resten van de heilige Goedele en de heilige Remaclus overgebracht naar Chèvremont. Bij de naam Remaclus overvalt me een lichte huivering, want ik herinner me een wandeltocht door de Ardennen toen ik op zoek was naar de zogenaamde grot van Remaclus en door de duisternis overvallen werd: een smal en nat pad langs allerlei grotten en tamelijk steil onder me de Sambre. Historische nieuwsgierigheid brengt nu eenmaal risico’s met zich mee. Nu ik dit schrijf word ik gesteund door een klein maar duidelijk wonder, tegenwoordig “toeval” genoemd: ik heb het over Goedele en juist nu krijg ik van ons onvolprezen SEMafoor- abonnee Joël Vandemaele een kopie van een boek toegestuurd met informatie over Goedele (*Vies de Saints dans le nord de la France (VIe - VIe siècles)*). Je moet bij het bestuderen van het verleden ook regelmatig gewoon geluk hebben. De verwoestingen van de Noormannen hebben Chèvremont uiteindelijk (= 987) met de grond gelijk gemaakt. Althans dat wordt vaak beweerd. Soms wordt ook bisschop Notger van Luik

beschouwd als de sloper van Chèvremont. Als dat klopt dan was de versterking hem kennelijk meer tot nadeel dan tot voordeel.

Een folder is maar een folder, dus verder gezocht. In een overzicht van archeologische onderzoeken op Chèvremont lees ik dat de Leuvense hoogleraar Joseph Mertens in 1965, 1966 en 1967 aldaar actief is geweest en de fundamenten gevonden heeft van gebouwen uit de achtste, negende en tiende eeuw die begrepen kunnen worden als een abdij en een fort. In tegenstelling tot Aken was dit kerkelijke en wereldlijke complex duidelijk versterkt en ommuurd. Het was het centrale punt van Lotharingen. Het rapport eindigt met een smeekbede om meer onderzoek: "Chèvremont mérite de nouvelles fouilles programmées".

In een boek over de geschiedenis van Mheer, uitgegeven door SEMafoor-abonnee Eugène Gadet, lees ik dat de voersteek en dus ook Mheer ooit behoorde aan graaf Immo die ook eigenaar was van de sterke en toen nog onneembare burcht van Chèvremont. Dat weten we onder meer vanuit een oorkonde waarin staat dat keizer Otto I in 966 schenkingen van Voerens gebied aan het Mariastift te Aken bekrachtigt. De locaties met burchten (Chèvremont, Valkenburg, Limbourg aan de Vesdre, Dalhem bij Visé en 's- Hertogenrade) hebben zich in de periode van 1000 tot 1200 tot lokale machtscentra kunnen ontwikkelen en reorganiseren. Chèvremont kwam de verwoesting kennelijk weer vrij snel te boven. Deze periode is beschreven in het boek *De oorsprong van Limburg van Limburg en Gelre* (1939) van de historicus P.C. Boeren. Dit is een weinig bestudeerd en geciteerd boek dat desondanks voor het begrijpen van de geschiedenis van de Nederlanden van het grootste belang is. De heren van de kastelen in de Ardennen hebben de gebieden van de Nederrijn tot aan de Noordzee gekoloniseerd. Dit thema komt men amper tegen in de Noord- Nederlandse historie-beoefening. En Boeren wist dat heel goed; ik citeer hem: "Noord- Nederlanders wagen zich weinig in de geschiedenis van den bijna uitsluitend Waalsch sprekenden Zuid-Oost-hoek der Nederlanden. Zij duchten blijkbaar de puntige keien der Ardenneesche bergpaden, welke hun door asfalt verfluweelde voetzolen mochten prikkelen. En toch was deze Romaansche landstreek in de 9° - 11° eeuwen niet alleen de administratieve, maar ook de cultureele kern der Nederlanden. Maar het zijn ook juist de eeuwen, welke de zonen der Oud- Hollandsche patriciërs niet met veel vertrouwelijkheid vermogen aan te spreken". Dit boek moet opnieuw bestudeerd worden, want het is een goudmijn voor mensen die het geleidelijke ontstaan van de Zeventien Nederlanden willen bestuderen, en zeker ook een bron voor mensen die belang stellen in het werk van Albert Delahaye.

In het *Oorkondenboek van Noord-Brabant* van H. Camps staat in een kopie van rond 1200 dat Karel de Grote in 779 bekrachtigde dat zijn voorvader Pippijn aan het klooster Keversmunt van alles geschonken had (waaronder goederen in Budilio in Texandria, en dat is Budel volgens Camps). En eenzelfde soort kopie is er over keizer Lotharius I die in 844 de vroegere schenkingen aan het klooster Keversmunt bekrachtigd zou hebben. Maar in beide gevallen ontbreekt het originele document, dat bovendien volgens Camps bij het "overschrijven" niet aanwezig is geweest, er zijn geen andere bewijsstukken, en in de Latijnse tekst wordt de naam Keversmunt helemaal niet genoemd. Het gaat over een "(Maria) Novo Castello" waarvan Gysseling en Camps zeggen dat het Keversmunt is. Verder presenteert Camps nog een afschrift van circa 1200 waarin staat dat keizer Otto I in 947 het klooster Keversmunt verschillende goederen schonk. In de akte, kennelijk uitgegeven in Aken, wordt wèl de plaatsnaam "Keversmunt" genoemd. Bij deze akte noteert Camps dat keizer Otto I op 1 augustus 972 het klooster Keversmunt geschonken heeft aan het Mariënstift in Aken. In de tiende eeuw kreeg dit Mariaklooster er dus een kloostergoed bij dat in Chèvremont oftewel Keversmunt bij Luik lag. En tenslotte meldt Camps nog een veronderstelde oorkonde

(“orgineel noch afschrift voor handen”), dus een document dat er circa 1050 geweest moet zijn, en daarin zou gestaan hebben dat koning Hendrik III o.m. de kerk van Budilio met wat daartoe behoorde, schonk aan het Mariënstift te Aken. Een logische redenering: immers, als Budilio eens aan de abdij van Chèvremont behoorde, en als deze abdij geschonken werd aan het Mariënstift bij Aken, dan is het logisch dat ook Budilio meegeschonken werd. Ook Albert Delahaye beaamt in zijn posthume werk *De ware kijk op , deel II, Het eerste millennium, Historische mythen van de lage landen* (1999) dat de abdij van Chèvremont bij Luik Kevertum is en dat deze Maria-abdij in 972 toegevoegd is aan het bezit van het Mariënstift bij Aken . Hoe zou het met Chèvremont of Kevertum of Kievermont in het tweede millennium gegaan zijn? Want daar was ik toch naar op zoek.

Zou Maria Verwimp enige jaren voor 1850 uit de buurt van Luik naar Arendonk gekomen zijn? Uit Chèvremont dus of daar uit de buurt? Op een of andere manier moet er wel een soort relatie tussen Chèvremont en De Kempen zijn , herinnerde ik me . Na wat zoeken vond ik een boekje “Hoe ontstaat een postzegel?” uit mei 1948 en daarin staat een postzegelloterij beschreven ten bate van de geteisterde abdijen van Chèvremont en Achelse Kluis. Een gezamenlijke actie van beide abdijen. Maar toch knaagde nog enige twijfel: “Kievermont” staat er immers bij zuster Maria Verwimp en niet “Chèvremont” . In de negentiende eeuw was Luik en omgeving ongetwijfeld verfranst, maar de oude (germaanse) naam Kevertum, Kevertum of Kievermont kan best in het dialect levend taalgebruik gebleven zijn. Dialecten zijn taai en leven lang voort naast de officiële taal. De conclusie moest wellicht toch luiden dat zuster Maria Anna Verwimp hoogstwaarschijnlijk uit Chèvremont (Kievermont) bij Luik kwam.

Een jaar ging voorbij. De heer Th. van der Aalst uit Hapert belde mij op en vertelde dat hij in een archief in Antwerpen een aantekening van 21 februari 1667 gevonden had waarin stond dat aan Wautter en Adrian Verwimp pleeggeld betaald was voor een kind in Budel. Er zijn veel teksten bekend dat de stad Antwerpen kinderen bij burgers in De Kempen onderbracht tegen een bepaalde vergoeding. Dus hier in de buurt (= Leende). De heer Van der Aalst had echter nog een andere aantekening die ik hier letterlijk opneem omdat ze de oplossing van het raadsel bevatte: “Gemestert aan een vindelins kindt het dwleck sijn been heeft gebroecken tot kivermontt onder geel wonende bij bastiaen croelmans. daer ick over ander daegh te peerde ben geweest verdient 12 gulden. Bij mij franciscus vanden hove Chirurgijn in meerhaut actum den 4 october 1660”. Dat liet aan duidelijkheid niets te wensen over. Kievermont moest dus bij Geel gelegen hebben. Je zoekt ver en het ligt zo dichtbij. Op wegenkaarten en landkaarten kon ik bij Geel geen Kievermont vinden. Maar een bezoek aan het archief in Geel leverde na korte tijd al uitsluitsel op. In een *Jaarboek van de vrijheid en het land van Geel* (uitgegeven in 1971) vond ik vele Verwimpen . En ja hoor: in een lijst van 1816 stond Kievermont en Kievermonts Heiend, en ook het volgende: de weduwe Verwimp - El. Bertels met haar vijf kinderen pachtte in 1816 de “zeer hoog gekwoteerde pachthoeve” die klaarblijkelijk toebehoorde aan ene Van der Genen uit Roermond. Na enige navraag bleek dat Kievermont nu nog bestaat. Het is een gehucht vlakbij maar ook net buiten Geel. Het wordt gevormd door een aantal burgerhuizen en boerderijen met in het midden een kleine supermarkt en een kapelletje. Mooi om even doorheen te rijden of te wandelen.

Mocht u er heen willen gaan dan kunt u dat het beste combineren met een bezoek aan Geel. Zoals veel Belgische steden en dorpen is er veel aandacht besteed aan het cultureel patrimonium. Bij onze zuiderburen is er een geweldig toeristisch offensief gaande: bezoekers worden zeer goed geïnformeerd over het historische erfgoed. En dat is er in Geel volop. De Sint- Amandskerk is een prachtige kerk met een enorme beeldenrijkdom. Voor de uitbeelding

van de legende van de heilige Dimphna moet u in de St.- Dimphnakerk zijn. Daar vindt u het beroemde retabel met de uitbeelding van de legende. Dimphna vluchtte rond het jaar 600 uit angst voor haar vader uit Ierland en kwam via Antwerpen in Geel terecht. De bijzondere betekenis voor de verpleging van mensen met een geestesziekte wordt in verband gebracht met de legende van Dimphna. Geel is nog helemaal doordrenkt van deze legende en van het feit dat de stad eeuwenlang een Dimphna- bedevaartsplaats was en nog steeds is. In het gehucht Zammel bij Geel is er een Dimphnakapel met putje en een eeuwenoude linde. In Geel mag u in elk geval niet missen het St.- Dimphna- en Gasthuismuseum. De oorsprong van het gasthuis ligt al in de jaren 1270 – 1286. De verzorging was in handen van broeders en zusters die leefden volgens de regel van Augustinus. In 1552 werd het functioneren van het gasthuis krachtig gereorganiseerd. In de Franse tijd (rond 1800) werden de gebouwen van gasthuis en klooster wel geconfisceerd door de staat, maar de gasthuiszusters mochten er blijven wonen omdat ze het bijzondere statuut kregen van “Hospitaalcongregatie”. In 1969 bouwden de zusters een nieuw klooster in de onmiddellijke nabijheid van het oude. Ze lieten in 1970 de oude gebouwen restaureren en toen werd daarin het prachtige museum gevestigd.

Nu nog even terug naar het begin. “Kievermont” intrigeerde mij omdat deze plaatsnaam allerlei associaties oproept met Chèvremont (bij Luik), een plaats die voor de geschiedenis van het eerste millennium van grote betekenis is. Zou de naam “Kievermont” bij Geel toch iets te maken kunnen hebben met deze plaats? Op die vraag kan ik op dit moment geen antwoord op geven. Tot het schrijven van dit artikel werd ik geïnspireerd tijdens een bezoek aan het Historische Museum van Metz. Daar is de periode van de Romeinen kwantitatief en kwalitatief indrukwekkend gepresenteerd. Een bezoek aan dit museum is een complete studie over de Romeinse tijd. Tot en met de werking van een Romeins zakhorloge toe. Een van de voorraadschuren van het Middeleeuwse Metz, gelegen in Metz, heette Chèvremont. En ik wandelde er in de Rue Chèvremont.

Literatuur

1. Boeren P.C., *De oorsprong van Limburg en Gelre en enkele naburige heerschappijen*, Maastricht-Vroenhoven 1938
2. Delahaye A., *De ware kijk op, deel II, Het eerste millennium, Historische mythen van de Lage Landen*, Bavel 1999
3. Gussone M., *Der Pfalz Meerssen*, Jaarboek 1997 Historische en Heemkundige Studies Geuldal
4. Gussone M., *Die Propstei Meerssen bis zum ende des 12. Jahrhunderts*, Jaarboek 1998 Historische en heemkundige Studies Geuldal
5. Hoffsummer – Bosson, Chèvremont: *L' Apport des sources archéologique*, *Bulletin de L'Institut archéologique Liégeois* 1988
6. Leerssen J, Senden W., *Historische verkenning van Mheer*, Uitgeverij Cadet, Maastricht 1995
7. Thiellet C., *Quelques aspects de la sainteté féminine d'après des Vitae mérovingiennes et carolingiennes, Vies de Saints dans le Nord de la France (VI – VL siècles)*, Lille 1999